

LIETUVOS GYVENTOJŲ GENOCIDO IR REZISTENCIJOS TYRIMO CENTRAS

Biudžetinė įstaiga, Didžioji g. 17/1, LT-01128 Vilnius tel. (8 5) 231 4139, faks. (8 5) 279 1033, el. p. centras@genocid.lt
Duomenys kaupiami ir saugomi Juridinių asmenų registre, kodas 191428780

Grant Arthur Gochin

2018-07-18 Nr. 14R-52

DĖL INFORMACIJOS PATEIKIMO

Atsakydami į Jūsų raštą informuojame, kad išsamiai susipažinome su Jūsų pateikta medžiaga.

Pranešame, kad Jūsų pateiktoje medžiagoje neradome duomenų, dėl kurių galėtume iš esmės pakeisti Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (toliau LGGRT centro) išvadą dėl Jono Noreikos, o Jūsų reikalaujamos priimti išvados galimai pažeidžia LR Konstituciją ir kt. teisės aktus.

Platesnę argumentaciją pateikiame atsakydami į Jūsų iškeltus teiginius – klausimus.

1. „Kaip Jūs paaiškintumėte jūsų ir mano mokslininkų skirtingas išvadas?“

Jūsų pateiktų išvadų negalime laikyti mokslinėmis ir objektyviomis dėl šių aplinkybių:

- a) jos nėra realizuotos istoriografinių prieigų principu;
- b) jos kritikuotinos istorinių tyrimų metodologijos požiūriu;
- c) jų, kaip mokslinių, nėra patvirtinę istorijos mokslo specialistai, dirbantys mokslo įstaigose;
- d) Jūsų „*istorikai Andrius Kulikauskas ir Evaldas Balčiūnas*“ akademinuose sluoksniuose nėra žinomi kaip profesionalūs istorikai; jie viešoje erdvėje labiau žinomi savo kontraversinėmis nuostatomis, kurios gali įtakoti išankstinį neobjektyvumą. (Ši neobjektyvumą akivaizdžiai atskleidžia daromos prielaidos, kad Jonas Noreika tarnavo ne tik nacių, bet ir sovietų režimui (neva buvo „Smerš“ agentas), taip pat kitos akivaizdžius faktus ignoruojančios išvados bei Jūsų rašte esami teiginių prieštaravimai);
- e) kai kurios Jūsų daromos išvados (pvz., Jono Noreikos prilyginimas Hitleriui ir Stalinui, lietuvių nacionalistų partijos prilyginimas nacių ar komunistų partijoms, teiginiai „*lietuvių atsakomybė už nusikaltimus prieš žmoniją*“, „*žydų likimą visaip sprendė lietuviai*“, „*lietuviai nužudė šimtus žydų*“, „*naciai netyrė Štuthof'o kalinių*“, „*Jonas Noreika buvo Lietuvos ir žmonijos priešas*“, „*Jonas Noreika įvairiai nusikalto prieš žmoniją*“, „*Juozo Brazaičio-*

Ambrazevičiaus bei Lietuvos laikinosios vyriausybės nusikaltimus engiant Lietuvos žydus“ ir kt.) sietinos ne su mokslu, o su okupacinių laikotarpių propagandiniu neobjektyvumu ir dezinformacija bei galimai prieštarauja LR Konstitucijai.

Atkreipiame dėmesį, kad tautų atsakomybės (kaltės) principas, kurį taikote kai kuriuose savo teiginiuose, buvo naudojamas XX amžiaus genocidams vykdyti.

LR Konstitucijos 25 str. skelbia: „Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija.“

Visuotinai priimta nekaltumo prezumpcija ir LR Konstitucijos 31 str. skelbia: „Asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu.“

Dar kartą pabrėžiame, kad Jonas Noreika yra reabilituotas LR Aukščiausiojo Teismo, o Laikinosios vyriausybės ministras pirmininkas Juozas Brazaitis–Ambrazevičius – JAV Teisingumo ministerijos (1975 m. sausio 13 d. JAV Kongreso Teismų komiteto Imigracijos, pilietybės ir tarptautinės teisės pakomitečio pirmininkas Joshua Eilbergas pranešė: "Siunčiu nukopijuotą Imigracijos ir natūralizacijos tarnybos raštą, kuriame konstatuojama, kad J. Brazaitis ir J. Šlepetys buvo išbraukti iš Jungtinėse Valstijose gyvenančių nacių karo nusikaltimais įtariamųjų sąrašo ir kad jų atžvilgiu vykdyti tyrimai buvo sustabdyti. Tai padaryta remiantis Imigracijos ir natūralizacijos tarnybos sprendimu, kad nėra šių asmenų antisemitinės arba pronacistinės veiklos įrodymų. Tikiuosi, kad šis dokumentas padės dviem minėtiems vyrams ir jų draugams išsivaduoti iš suspaudimo ir nevilties dėl jiems iškeltų kaltinimų." (*Joshua Eilbergo raštas Algimantui Gečiui, 1975 sausio 13 Vašingtonas*)

f) Kai kurie Jūsų teiginiai, pvz. kaltinimai žydus gelbėjusio vyskupo Vincento Borisevičiaus, kitų Telšių vyskupų ir kunigų atžvilgiu (Jūsų teiginys „*Jonas Noreika įklampino Telšių vyskupijos vyskopus ir kunigus į nusikaltimus prieš žmoniją*“ ir kt.), politinio kalinio Viktoro Ašmensko ir kitų istorijos liudininkų, kurie palankiai atsiliepė apie J. Noreiką, atžvilgiu taip pat galimai pažeidžia LR Konstitucijos 31 str. ir LR Baudžiamojo kodekso 154 str. dėl šmeižto.

Atkreiptinas dėmesys, kad Viešojo administravimo įstatymo 14 str. 5 punkto 3 dalis suteikia galimybę nenagrinėti prašymo ar skundo, jei jis grindžiamas akivaizdžiai tikrovės neatitinkančiais faktais.

2. „Ar Jūsų atlikti tyrimai leidžia teigti, kad Jono Noreikos veikla „negali būti vertinama vienareikšmiškai“?

Jono Noreikos veikla negali būti vertinama vienareikšmiai, nes:

a) istorijos moksle istorinių įvykių vertinimai visada yra daugiaspekčiai;

b) Jonas Noreika yra reabilituotas LR Aukščiausiam Teisme;

c) Jono Noreikos veikla ir už ją okupacinių režimų paskirtos bausmės paneigia Jūsų peršamą „vienareikšmiškumą“: už nepaklusnumą nacių valdžiai Jonas Noreika buvo kalinamas Štuthofio lageryje, už nepaklusnumą sovietų valdžiai buvo sušaudytas;

d) nevienareikšmį J. Noreikos veiklos vertinimą patvirtina daug liudininkų, taip pat ir Jūsų paties rašte cituojami ar kitaip minimi istoriniai liudininkai, kurie atsiliepia apie jį palankiai: 1941 m. sukilimo dalyviai Damijonas Riauka, Viktoras Ašmenskas, Štuthofo koncentracijos kaliniai Aleksandras Kantvilas ir kun. Stasys Yla, žydus gelbėjęs vyskupas Vincentas Borisevičius ir kt.

3. „Kokiais pagrindais Jūs tiriame lietuvių atsakomybę už nusikaltimus prieš žmoniją? Kiek lietuviai atsakingi už nacių okupuotoje Lietuvoje vykdytus nusikaltimus prieš žmoniją?“

Tokias Jūsų formuluotes laikome netinkamomis, tendencingomis ir galimai pažeidžiančiomis LR Konstituciją.

LR Konstitucijos 31 str. skelbia: „Asmuo laikomas nekaltu, kai jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu“.

LR Konstitucijos 25 str. skelbia: „Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija.“

LGGRT centras Lietuvos gyventojų santykį su Holokaustu vertina istoriografiniame, o ne ideologiniame ar propagandiniame kontekste. LGGRT centras Holokaustą Lietuvoje vertina kaip nacių okupacinės valdžios, pasitelkusios jai subordinuotas kolektyvines okupuotos Lietuvos struktūras ar jų elementus, veiklos padarinį. Tarptautinės komisijos nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje tirti išvadose apie atsakingas organizacijas rašoma: „Nemaža organizacijų ir institucijų dalyvavo nustatant žydų tapatybę, konfiskuojant turtą, juos surenkant ir galiausiai naikinant. Svarbiausios vokiečių organizacijos buvo šios:

- a) vokiečių saugumo policija ir SD;
- b) Vermachtas, daugiausia 207-oji, 281-oji, 285-oji ir 403-ioji saugumo divizijos, bei karo lauko komendantūra (Feldkommendaturen);
- c) Vokiečių policijos batalionai, pirmiausia 11-asis, o tai pat 2-asis, 9-asis, 65-asis, 105-asis ir 131-asis, kurie veikė Lietuvos teritorijoje ir dalyvavo sulaikant ir žudant žydus;
- d) Naikinimo procese dalyvavo ir vokiečių civilinė administracija (*Zivilverwaltung*), jos politikos ir ūkio departamentai, taip pat Darbo tarnyba (*Arbeitsamt*)

Vokiečių organizacijos, kontroliavusios genocido spartą ir mastą, persekiodamos ir naikindamos žydus, pasitelkė okupuotos Lietuvos sukarintas, policijos ir administracijos struktūras ir jomis naudojosi. Tai:

- a) nereguliarių pajėgų, susikūrusių spontaniškai ar greitai suorganizuotų, karo pradžioje elementai;
- b) TDA (Tautinio darbo apsauga) daliniai, vėliau pavadinti savisaugos batalionais, iš literatūros žinomi kaip Schutzmannschaften, suvaidinę svarų vaidmenį Holokauste, dalyvavę žydų žudynėse ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse, ypač Baltarusijoje ir Ukrainoje;
- c) Kauno policijos departamentas ir nemažai vietinių policininkų visoje Lietuvoje;
- d) Lietuvos saugumo policijos agentai ir pareigūnai;
- e) nemažas skaičius okupuotos Lietuvos civilinės administracijos padalinių.

Kai kurie anksčiau išvardyti organizuoti daliniai masinėse egzekucijose vaidino žymiai menkesnį, ne tokį svarbų vaidmenį, kaip Klimaičio gauja pirmosiomis karo dienomis, Skrajojantis būrys (Rollkommando) Kaune ir Ypatingasis būrys Vilniuje. Daugiau pagalbininkų dalyvavo pavieniuose veiksmuose ir vaidino antraeilius vaidmenis – saugojo sulaikytuosius, kontroliavo žudynių operacijų zoną ir gaudė besislapstančius žydus. Dviprasmišką Laikinosios Vyriausybės poziciją lėmė paradoksali painiava, į kurią ji buvo patekusi: skelbėsi esanti aukščiausioji valdžia, bet realios valdžios niekuomet neturėjo. (*Christoph Dieckmann, Saulius Sužiedėlis, Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 m. vasarą ir rudenį, Vilnius, 2006, p. 275-276*).

Apie tai, kad lietuviškas saugumo departamentas jau okupacijos pradžioje buvo nacių kontroliuojamas liudija jo buvęs darbuotojas Jonas Dainauskas, 1941 m. kalintas už nepaklusnumą nacių valdžiai: „Berods birželio 29 ar 30 d. V.D. departamentui „vadovauti“ /su koku tai rašteliu/ atvyko buvęs V.S.D. Vilniaus saugumo apygardos viršininkas, 1940.06.15 d. pasitraukęs į Vokietiją ir ten Reicho Gestapo numatytas, karui prasidėjus, V.S.D. „direktoriumi“ /panašiai kaip buvo numatyti vadovauti Saugumui Latvijoje bei Estijoje, kaip apie tai rašo gen. Stahleckeris jau minėtame raporte – Nuernbergo bylos 37 tomo dok. 180-L/.“ (*Jono Dainausko archyvas. Jonas Dainauskas. Kodėl Lietuva dabar kaltinama žydų žudikų reabilitavimu? psl.11*).

4. „Hitleris tikrai 1941 m. rugsėjo mėnesį ryžosi išžudyti Europos žydus. Vadinasi, žydų išžudymą įtakojo vietinės reikšmės veikėjai. O Lietuvoje išžudymas vyko stebėtinai anksti. Lietuviai 1941 m. liepos 12-13 d. Plungėje savarankiškai išžudė visus žydus, 1800 žmonių. Tai visoje nacių okupuotoje Europoje bene pirmasis atvejis, kada buvo tokiais mastais išžudyti visi žydai, įskaitant vaikus, motinas ir senokus. Keista, koks nežymus vokiečių vaidmuo tokiaime kontekste.“

Apie Hitlerio nurodymus žudyti žydus dar prieš karą su Sovietų Sąjunga jau rašėme.

Tai, kad Plungėje vykusių žydų žudynių tikrieji sumanytojai yra ne lietuviai, o naciai, grindžiame šiais motyvais:

a) Žydų žudynių pradžia Lietuvoje pirmiausia yra sietina su istorinėmis aplinkybėmis, minimose įvairiuose istoriniuose darbuose. Nacistinės Vokietijos kancleris Adolfas Hitleris 1941 m. kovo mėn. susitikime su karinių pajėgų ir partijos vadovybe artėjantį karą su Sovietų Sąjunga apibūdino kaip dviejų priešiškų pasaulėžiūrų susidūrimą. Anot A. Hitlerio, šio karo metu turės būti sunaikinta rusų valstybės vadovybė, žydų–bolševikų inteligentija; šios užduotys yra tiek sudėtingos, kad jų įvykdymo negalima patikėti kariuomenei. Todėl A.Hitleris reikalavo okupuotose teritorijose kaip galima greičiau įvesti politinį valdymą. Šias ideologinio karo užduotis kariuomenės operacijų srityje turėjo įgyvendinti SS ir saugumo policijos organai. (*Hans Buchheim, Martin Broszta, Hans-Adolf Jacobsen und Helmut Krausnick. Anatomie des SS-Staates, München, 1994, s.451–452; Raul Hilberg. Die Vernichtung der europäischen Juden. Frankfurt am Main, 1990, Bd. 2, s. 296–297*)

SS ir policijos vadui Heinrichui Himmleriui buvo pavaldi vyriausioji reicho saugumo valdyba (*Reichssicherheitshauptamt, RSHA*), kuri buvo įsteigta 1939 m. rugsėjo 27 d. Ji suvienijo valstybinę (vokiečių saugumo policija, gestapas) ir partinę (Sicherheitsdienst, SD) saugumo tarnybas. Šiai valdybai vadovavo Reinhardas Heydrichas. Jis oficialiai buvo vadinamas

vokiečių saugumo policijos ir SD vadu. Dar 1941 m. kovo mėn. R. Heydrichas valdybos pareigūnus informavo, kad, prasidėjus karui su Sovietų Sąjunga, bus reikalingos operatyvinės grupės. RSHA I valdybos (personalo valdyba) viršininkui Bruno Streckenbachui buvo pavesta pasirūpinti operatyvinių būrių personalo paskyrimu. Būrių vadai buvo skiriami daugiausiai iš RSHA dirbusių asmenų. Buvo suformuotos keturios vokiečių saugumo policijos ir SD Operatyvinės grupės – A, B, C, D. Operatyvinė grupė A buvo priskirta Šiaurės armijų grupei, B – Centro armijų grupei, C – Pietų armijų grupei, D – specialiai 11 vokiečių armijai. Operatyvinę grupę A (vadas SS brigadenfiureris Walteris Stahleckeris), kuri turėjo veikti Baltijos šalyse, sudarė 2 ir 3 operatyviniai būriai (*Einsatzkommandos*) ir 1a ir 1b ypatingieji būriai (*Sonderkommandos*). Operatyvinės grupės A operatyvinio būrio 3 vadu buvo paskirtas SS štandartenfiureris Karlas Jägeris, operatyvinio būrio 2 vadu tapo SS šturbanfiureris Rudolfas Batzas. Operatyvinė grupė A buvo pati didžiausia, jai priklausė apie 990 asmenų (*Michael Wildt, Generation des Unbedingten. Das Führungskorps des Reichssicherheitshauptamtes. Hamburg, 2002, s. 547–553; Raul Hilberg, Die Vernichtung der europäischen Juden, Frankfurt am Main, 1990, Bd. 2, S. 296–301; H. Krausnick, Hitlers Einsatzgruppen. Die Truppe des Weltanschauungskrieges 1938–1942, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1993, s. 360–361; Arūnas Bubnys, Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944 m.), Vilnius, 1998, p. 75; Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD, <http://de.wikipedia.org/wiki/Hauptseite>; Rudolf Batz // http://lexikon.freenet.de/Rudolf_Batz)*

Prieš karą su Sovietų Sąjunga Operatyvinių grupių A, B, C, D ypatingųjų būrių vadams buvo paaiškintos jų užduotys. Viena šių užduočių buvo žydų žudymas. Berlyne 1941 m. birželio 17 d. įvyko posėdis, kuriame dalyvavo SS ir policijos vadas Heinrichas Himmleris, RSHA viršininkas Reinhardas Heydrichas, kariuomenės vadovybė, slaptosios tarnybos karininkai. H. Himmleris asmeniškai operatyvinių grupių A, B, C, D vadams aiškino, ką jie privalės daryti. H. Himmleris, anot RSHA III valdybos viršininko bei Operatyvinės grupės D vado Otto Ohlendorfo, paaiškino, kad svarbi vadų užduoties dalis esanti žydų vyrų, moterų ir vaikų pašalinimas. Pasak SS štandartenfiurerio Karlo Jägerio RSHA viršininkas R. Heydrichas susitikimo Berlyne metu jam ir dar 50 SS vadų pasakė, kad jie karo su Rusija atveju turės šaudyti žydus. R. Heydrichas 1941 m. birželio 29 d. telegrama operatyvinių grupių vadus, primindamas šiems 1941 m. birželio 17 d. posėdį, informavo, kad jų tikslas yra skatinti lokalinius žydų pogromus., neišsiduodant esantys šių pogromų iniciatoriai. (*Raul Hilberg R. Die Vernichtung der europäischen Juden, Frankfurt am Main, 1990, Bd. 2, S. 303–304; Michael Wildt, Generation des Unbedingten. Das Führungskorps des Reichssicherheitshauptamtes, Hamburg, 2002, s. 558*).

R. Heydricho 1941 m. liepos 2 d. direktyva aukštesnius SS ir policijos vadus okupuotoje SSRS teritorijoje Jeckelną, von den Bach–Zelewskį, Prützmanną, Korsemanną glausta forma informavo apie vokiečių saugumo policijos ir SD operatyvinėms grupėms, operatyviniams būriams betarpiškai duotus [*greičiausiai posėdžio Berlyne 1941 m. birželio 17 d. metu.*] principinius nurodymus. Operatyvinėms grupėms, operatyviniams būriams, anot R. Heydricho, buvo nurodyta vykdyti egzekucijas šiems asmenims: Kominterno nariams, taip pat visiems profesionaliems komunistiniams veikėjams; aukštesnio ir vidurinio rango, taip pat labiau aktyviems žemiausiojo rango partijos, centrinio komiteto, sričių ir rajoninių komitetų darbuotojams; liaudies komisarams; žydams, kurie yra partijos nariai, dirbo valstybės tarnyboje, taip pat kitiems radikaliems elementams (diversantams, sabotuotojams, snaperiams, propagandistams, žmogžudžiams, padegėjams ir t.t.) (*Hans Buchheim, Martin Broszkat, Hans-Adolf Jacobsen und Helmut Krausnick. Anatomie des SS–Staates. München,*

1994, S. 612–613; *Уничтожение евреев СССР в годы немецкой оккупации (1941–1944). Сборник документов и материалов. Иерусалим, 1991, с. 40).*

R. Heydricho direktyvoje taip pat buvo nurodyta, kad naujai okupuojamose srityse neturi būti daromos kliūtys sluoksniams, kurie nori apsivalyti nuo komunistų ir žydų. Priešingai, reikia, nepaliekant pėdsakų, tai skatinti (*Hans Buchheim, Martin Broszta, Hans–Adolf Jacobsen und Helmut Krausnick. Anatomie des SS–Staates, München, 1994, S. 612–613).*

b) XX a. genocidai buvo inicijuoti valstybinių valdžių. Vokiečių okupacijos (1941–1944 m.) laikotarpiu Lietuva, kaip valstybė, kurios pamatu buvo LAF ideologija, neegzistavo. Valdžia okupacijos pradžioje (1941 m. birželio pabaiga – liepa) buvo vokiečių karinės administracijos rankose. Vėliau valdžią iš karinės administracijos perėmė vokiečių civilinė administracija su generalinių komisaru T. A. von Rentelnu priešakyje.

Okupacinė valdžia vadovavosi ne Berlyno LAF organizacijos ideologija, o savo nacionalsocialistine programa. Žemaitijos regione, t.y. Telšių apskrityje, vokiečių karinės administracijos valdymo laikotarpiu (1941 m. birželio pab. ir liepa) aukščiausia karinė valdžia priklausė vokiečių karo komendantui. Po to, kai 1941 m. liepos pabaigoje buvo įvestas civilinis valdymas, Telšių apskrities pagrindiniu valdytoju tapo Šiaulių apygardos komisaras Gewecke. Tai leidžia teigti, kad tiek Telšių apskrities LAF organizacija, tiek Telšių apskrities civilinės valdžios, policijos įstaigos visą 1941–1944 m. laikotarpį buvo subordinuotos, pajungtos nacių okupacinės valdžios įstaigoms.

c) Naciams okupavus Lietuvą ir Latviją Operatyvinės grupės A 3-iojo operatyvinio būrio (SS štandartenfiureris Karlas Jägeris) vadavieta tapo Kaunas. Nuo 1941 m. liepos 2 d. būrys 2/A perėmė vokiečių saugumo policijos ir SD funkcijas Lietuvoje. Operatyvinės grupės A 2-ojo operatyvinio būrio (vadas SS šturbanfiureris Rudolfas Batzas) vadavieta tapo Ryga. Vienas šio būrio padalinys rezidavo Šiauliuose ir netrukus buvo reorganizuotas į vokiečių saugumo policijos ir SD Šiaulių skyrių. Žydų žudynėms Šiaulių mieste ir apskrityje (Kursėnuose, Lygumuose, Joniškyje, Radviliškyje) iš pradžių vadovavo minėto operatyvinio būrio 2 padalinio (*Restkommando*) vadas SS hauptšarfiureris Werneris Gotschalkas. Nuo 1941 m. spalio 2 d. iš minėto būrio funkcijas perėmė Operatyvinės grupės A 3-iasis operatyvinis būrys, kuriam vadovavo SS štandartenfiureris Karlas Jägeris (*Leiba Lipšica, Šiaulių getas, 1941 m. liepos 18–1944 m. liepos 24 d., Arūnas Bubnys, Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydų likimas, Šiaulių getas: kalinių sąrašai 1942. Vilnius, 2002, p. 11, 43; Arūnas Bubnys, Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944), Vilnius, 1998, p. 77, 197–200; SS Brigadefiurerio F. W. Stahleckerio raportas apie operatyvinės grupės A (Einsatzkomando A) veiklą Lietuvoje ir Latvijoje iki 1941 m. spalio 15 d., Alfonsas Eidintas, Žydai, lietuviai ir Holokaustas, Vilnius, 2002, p. 433*).

Šio padalinio veikla iki 1941 m. spalio 2 d. taip pat apėmė Telšių ir Mažeikių apskritis. Operatyvinės grupės A 2-ojo operatyvinio būrio pareigūnai, vykdydami žydų, kitų asmenų grupių persekiojimą 1941 m. birželio pabaigoje ir liepos mėnesį, vadovavosi jau anksčiau minėtais R. Heydricho nurodymais. 1941 m. liepos 12–13 d. žydų žudynių ties Kaušėnų kaimu (Telšių aps. Plungės vls.) pagrindiniai iniciatoriai, organizatoriai ir vykdytojai yra būtent minėta represinė struktūra – operatyvinės grupės A 2-asis operatyvinis būrys. Ji savo ruožtu į žudynių vykdymą įtraukė Plungės lietuvių komendantą ir savisaugos būrio vadą Povilą Alimą. Po karo teisti buvę Plungės būrio nariai kalbėjo, kad įsakymas sušaudyti žydus buvo gautas iš vokiečių, o ne iš Telšių apskrities LAF vado Jono Noreikos.

5. „Labiausiai kalti yra ne žudynių vykdytojai, o jų sumanytojai. Lietuvoje ypatingai kalti Jonas Pyragius, Ričardas Šveiceris, Vytautas Reivytiš, Pranas Germantas-Meškauskas ir Jonas Noreika.“

Šie asmenys nebuvo Lietuvos žydų žudynių sumanytojai. Tikrieji žydų žudynių sumanytojai yra Trečiojo Reicho vadovybė. Tokios nuomonės laikosi ne tik lietuvių, bet ir vokiečių, žydų, kitų tautybių profesionalūs istorikai.

6. „Jonas Noreika vadovavo nusikalstamai gaujai LAF Telšiai, kuri Lietuvos Respublikos, lietuvių tautos ir „Žemaičių žemės“ vardu per vieną mėnesį nužudė daugiau kaip 3000 žydų ir 300 lietuvių. LAF Telšių nusikaltimai savo mastais, žiaurumu, atsidavimu ir melagingumu lenkia Sovietų Sąjungos, nacisinės Vokietijos ir carinės Rusijos nusikaltimus Telšių apskrityje.

Nesutinkame, kad J. Noreikai, jo vadovaujama Telšių LAF organizacijai, tenka pagrindinis iniciatorių, organizatorių ir vykdytojų vaidmuo. Savo argumentus pateikėme ankstesniuose atsakymuose.

LGGRT centro nuomone, Lietuvių aktyvistų fronto organizacija negali būti vertinama kaip nusikalstama, o Jūsų palyginimai neatlaiko mokslinės kritikos.

7. „Ar žmonių atskyrimas nėra nusikaltimas prieš žmoniją?“

Okupuotoje Europos teritorijoje naciai žydus pradėjo atskyrinėti ir varyti į getus dar iki karo su Sovietų Sąjunga. Po operatyvinės grupės A vado SS brigadenfiurerio Walterio Stahleckerio organizuotų žydų žudynių Kaune, naciai žydams pareiškė, kad nuo tolesnių pogromų galės apginti tik tuo atveju, jei šie persikels gyventi į getus. (*Niurnbergo bylos 37 tomas, dok. 180-L.*)

Istorinių tyrimų požiūriu yra svarbu, kaip šiuos reiškinius vertina Laikinosios vyriausybės atstovai.

Lietuvos laikinosios vyriausybės ministras pirmininkas Juozas Brazaitis-Ambrazevičius pateikia tokius savo argumentus: „Kiekvienas amžius turi savo „ritualines formules“, kurios yra be turinio, bet antrai pusei gali skambėti maloniai. (...) Ano karo pradžios metu ritualinė formulė buvo „naujosios Europos kūrimas“; tokios pat formulės reikšmės turėjo „Doc. Accuse“ (89 p.) minimas arkiv. Skvirecko, buv. prezidento Griniaus, buv. min. pirmininko Tumėno ir kitų telegramos siuntimas Hitleriui; tokia pat formulė buvo vysk. Brizgio radijo kalba, kuria „kvietė stoti į vermachto stovybos batalionus“ (Doc. Ac. Nr. 60). Vis tai buvo ritualinės formulės, siekiančios apraminti antrąją pusę, kurioje buvo fizinė jėga. Tai buvo tokios pat prasmės formulės, kaip 1940 metais visuomenės atstovų ėjimas pas „liaudies vyriausybės pirmininką“ J. Paleckį lojalumo pareikšti. Tokios pat prasmės turėjo ir 1941 metų Kauno lietuvių komendanto bei burmistro priėmimas įsakymo steigti ghetto, bet atsikalbėjimas, kad techniškai taip greit tai neįmanoma padaryti, kad jiems reikia atsiklausti ir savo vyriausybės.

Ar ši taktika Lietuvos žydų reikalui pakenkė ar padėjo?

(a) Faktas: Stahleckeris buvo įsakęs komendantui Kauno žydus iškelti į Vilijampolę per 5-6 valandas. Komendantas Bobelis atsikalbėjo, kad techniškai taip greit neįmanoma. Jis informavo Lietuvos laikinąją vyriausybę. Jis pateikė savo projektus. Vyriausybė tuos projektus svarstė ir atidėliojo, ir jie liko nepriimti. Bet laimėta laiko.

(b) Faktas: Burmistras Palčiauskas ir komendantas Bobelis 1941 m. liepos 10 išleido įsakymą žydams keltis į Vilijampolę; terminą davė nuo liepos 15 iki rugpiūčio 15. Vadinas, laimėta laiko ne 5-6 valandos, bet pusantro mėnesio.

(c) Faktas: Vilniaus žydų liudijimas. Vilnius buvo kitoje karinėje apygardoje, ir Vilniaus lietuvių administracijai nebuvo leidžiama palaikyti ryšius su Kaune esančia Lietuvos laikinąja vyriausybe. Ten ir žydų reikalas buvo pradžioje kitaip tvarkomas. Kaip liudija Isaac Kowalski, kurio atsiminimus skelbė New Yorko laikraštis "Jewish Press", žydai buvo gaudomi ir varomi tariamai į darbus. Bet iš tų "darbų" jie negriždavo. Tada ir Vilniaus žydai panoro patys gyventi drauge, gyventi ghetto. Kowalski rašo:

"In such circumstances, the Jews had no other choice but to wish to be brought to the ghetto. Ten thousand of our brothers and sisters disappeared without a trace during the month of terror. Everybody expected the same fate.

Of course, it stands to reason, that such a ceaseless pogrom caused the Jews to long for the day when they would be driven into the ghetto. They sincerely believed it was the only solution. Perhaps there would be work to do; the people would live together and such atrocities would not take place.

The long anticipated moment came at dawn, September 6, 1941. The Jews were awakened early in the morning by long whistles and yells from those who came to force us into the ghetto.

At first, no one knew exactly what was going on. Soon it became clear that the time had come to go. That day traffic was stopped for non-Jews.

All the military and police forces of the Germans and Lithuanians were mobilized. Germans and Lithuanians were stationed in every courtyard and commanded the Jews to evacuate their homes in 15 minutes.

It was self-evident that 15 minutes were not sufficient for the aged and the children to get ready. It was impossible to get dressed and take along the bare necessities.

This was in great contrast to the city in Kovno. There the Jewish population was given a couple of days to move into the ghetto, with a chance to transfer their household goods in wagons and carts. In Vilna they only allowed us 15 minutes to get dressed and get packed. Each person could take only that which he could carry. Being awakened from a deep sleep and rudely driven into the ghetto did not make for organized (?) thinking. The Jews had to get dressed, and grab haphazardly in the little time allowed them. As a result, homes were left in panic, and when they reached the ghetto they lacked basic necessities" (Isaac Kowalski, A Secret Press In Nazi Europe. The Story of a Jewish United Partisan Organization. Jewish Press, January 23, 1970).

Šie Kowalskio liudijimai rodo:

(1) Kad Kaune, nors Lietuvos laikinoji vyriausybė neturėjo jokios tiesioginės įtakos žydų likimui, nei jų ghetto nei jų naikinimui, bet vyriausybės paskirtieji žmonės (komendantas ir burmistras) laikėsi vyriausybės linijos ir savo taktika laimėjo žydų naudai laiko ir švelnesnę padėtį iki to laiko, kai vokiečių administracija juos nušalino ir pastatė sau patikimus žmones;

(2) kad Vilniaus žydai buvo suvaryti į ghetto lygiai tokiu pat būdu, kaip darė bolševikai 1940 ir 1941 metais, apsupdami gyventojų namus anksti rytą ir per trumpą laiką įsakydami pasiruošti ir išveždami į vagonus, kuriais juos transportavo į Sibirą ar kalėjimus. Su Vilniaus žydais taip buvo padaryta, kai jau Kaune Lietuvos laikinoji vyriausybė buvo likviduota. (*Juozas Brazaitis. Lietuvos žydų likimas ir laikinoji Lietuvos vyriausybė. Į Laisvę (1978 m., Nr. 73, p. 16-27).*

8. „Kas Jums trukdo įsisąmoninti, kad pagrindinės Lietuvių nacionalistų partijos veikla buvo išžudyti Lietuvos žydus ir tuo įtikinti Hitleriui, kad lietuviai yra arijų rasės tauta, užsitarnavusi nepriklausomybės? Lietuvių nacionalistų partija yra lygiai tokia perdėm nusikalstama organizacija, kaip kad nacių partija ar komunistų partija?“

Patvirtinti šiuos Jūsų teiginius neleidžia šios aplinkybės.

a) Lietuvių nacionalistų partijos 1941 m. lapkričio mėnesį Didžiojo Vokietijos Reicho Vyriausybei Berlyne rengto promemoria metmenyse rašoma: „Iš Lietuvos teritorijos išvykusiems batalionams pavedamos Lietuvą ir lietuvių žeminančios užduotys (Gudijos žydų ir civilinių rusų belaisvių šaudymas bei korimas). Jeigu lietuvių karininkai atsisako šaudyti – juos pačius grasoma sušaudyti. Egzekucijų metu yra fotografuojami ir filmuojami tik lietuviški daliniai, nes vokiečių daliniai tuomet pasitraukai į šalį. Lietuvių tauta nesijaučia, savo nuoširdaus prisidėjimo prie D.Vokietijos žygio į Rytus lengvinimo pasekmėje, tokios paniekos ir tokio pažeminimo iš D. Vokietijos pusės nusipelnusi“ (*LCVA, f. R-1520, ap. 1, b. 2, l. 11*).

Taip pat rašoma: „Lietuvių tauta neturi simpatijos žydams, tačiau pravedamas žydų likvidavimas iš Lietuvos teritorijos sukėlė lietuvių tautos masės ir pasibodėjimo jausmą. Tą jausmą gilino girdimi faktai, kad daug kartų buvo filmuojami ir fotografuojami vien tik esą lietuviai tvarkytojai. Lietuviai mano, kad dar iki šiolei neišemigravę Lietuvos žydai galėtų būti sėkmingai panaudojami kaip darbo jėga atstatymo darbams sugriautoje Gudijoje ir Rusijoje. Lietuviai mano, kad Lietuvą apleidžiančių žydų nusavybė turėtų būti pavesta lietuvių tautos dispozicijai, nors yra jau žinoma, kad Šiaulių apygardos komisaras šių metų VIII. 3 pareiškė apskričių viršininkams ir burmistrams: „Pagrindinė taisyklė – visas žydų turtas yra Vokietijos Reicho nuosavybė“ (*LCVA, f. R-1520, ap. 1, b. 2, l. l. 12*).

b) Vokietijos nacionalsocialistų ir SSRS komunistų partijos buvo valdančios valstybių partijos. Nei Lietuvių nacionalistų partija, nei LAF organizacija 1941-1944 m. tokiomis partijomis nebuvo, nes Lietuva, kaip veikianti valstybė, neegzistavo. Nuo 1941 m. birželio pabaigos ir liepos mėnesį valdžia okupuotoje Lietuvoje buvo sutelkta vokiečių karinės administracijos rankose. 1941 m. liepos pabaigoje krašto valdymą į savo rankas perėmė vokiečių civilinė administracija su generaliniu komisaru T. A. von Rentelnu priešakyje.

c) Istorikas Valentinas Brandišaukas rašo: „paskutinės legaliai veikusios vokiečių okupacijos metais organizacijos – Lietuvių Nacionalistų partijos – dokumentuose jaučiamas neigiamas požiūris į žydus. LNP nario 39 klausimų anketoje 24-as suformuotas taip: „Ar turi kraujo ryšių su žydais?“. Ir apskritai partijos nariai galėjo būti tik „lietuviško kraujo (kilmės)“ lietuviai ir lietuvės. Tačiau nacionalistų dokumentai yra tik deklaratyvūs, nes partija, baigusi kurtis 1941 m. vasaros pabaigoje, buvo uždaryta po kelių mėnesių, gruodžio viduryje. Ir nors pavieniai partijos nariai karo metais užėmė tam tikras pareigas administraciniame aparate (pvz., gen. P. Kubiliūnas buvo paskirtas Lietuvos generalinės provincijos generaliniu tarėju), tačiau jie

atstovavo jau ne LNP politikai. (*Valentinas Brandišauskas, Siekiai atkurti Lietuvos valstybingumą (1940 06-1941 09), Vilnius, 1996, p. 144*).

9. „Leonas Vilutis prisimena, kad vokiečiai į Telšius atėjo tik kokią liepos 10 d., reiškia visą valdžią iki tol turėjo lietuviai?“

Su šiuo teiginiu nesutinkame. Istoriniuose tyrimuose nustatyta, kad Telšių miestą vokiečiai užėmė 1941 m. birželio 25 d. (*Arūnas Bubnys, Lietuvos žydų or mažieji getai ir laikinosios izoliavimo stovyklos, Holokaustas Lietuvoje, Vilnius, 2011, p. 139*).

Tą pačią datą nurodo ir laikraštis „Žemaičių žemė“ (Tik darbu ir laisvę laimėjom, Žemaičių žemė, 1941 m. liepos 20 d., Nr. 4, l. 2).

Kad birželio pabaigoje – liepos pradžioje Šiaulių apskrityje lankėsi už žydų žudynes Baltijos šalyse atsakingas operatyvinės grupės A vadas SS brigadenfiureris Walteris Stahleckeris liudija buvęs Lietuvos VSD (saugumo departamento) darbuotojas Jonas Dainauskas: „gen, Stahleckeris, per Šiaulius, 07.4 d. jau buvo Rygoje“. (*Jono Dainausko archyvas. Jonas Dainauskas. „Kodėl Lietuva dabar kaltinama žydų žudikų reabilitavimu? psl.11*).

Kad Telšiuose rezidavo vokiečių komendantas liudija aplinkybė, kad laikraštyje „Žemaičių žemė“ (1941 m. liepos 20 d., Nr. 4, l. 6) yra Vokiečių ekonominės komendatūros „Kaunas III“, Telšių skyriaus įgaliotinio Koenig ir Telšių apskrities Žemės ūkio įstaigos viršininko agronomo J. Tautvydo kreipimasis į visus Telšių apskrities kaimo seniūnus.

10. „Kodėl Telšių vyskupija neprieštaravo, kad „lietuvių valdžia“ jos spaustuve kursto žmogžudystę? Kodėl leido nekaltus žydus kankinti ir žeminti Rainių aukų laidojimo metu? Kodėl žudikams atleisdavo kaltes? Kaip tiriate Telšių vyskupijos vaidmenį 1941 m. nusikaltimuose?“

Šiuos klausimus – kaltinimus vertiname kaip ypač tendencingus. Yra istorinių liudijimų, kad dėl po karo sovietų nužudyto Telšių vyskupijos vyskupo Vincento Borisevičiaus daugkartinių prašymų vyskupijos kunigai ir gyventojai prisidėjo prie žydų gelbėjimo. LGGRT centro skelbiamame žydų gelbėtojų sąrašė (<http://genocid.lt/gelbetojai/titulinis.php>) rasite Telšių vyskupijos vyskupą Vincentą Borisevičių, Telšių vyskupijos kunigus – Žemaičių Kalvarijos kleboną Vladislavą Polonskį (išgelbėjo mažiausiai 4 žydų šeimas), Alsėdžių kunigą Vladislavą Taškūną (ne tik gelbėjo žydus, bet viešai pamokslo metu smerkė žydų žudynes), kurie yra Lietuvos Respublikos Prezidento už tai apdovanoti. 1946 m. sušaudyto vyskupo Vincento Borisevičiaus baudžiamojoje byloje yra Telšių žydų liudijimas apie jiems suteiktą pagalbą nacių okupacijos metais: „Mes, žemiau pasirašę gydytojai Blatas Mauša Aronas, Blatienė Mirijam ir Kaplanas Dovydas, gyvenantys Telšiuose liudijame: 1. Po to, kai Telšiuose buvo sunaikintas žydų getas, Telšių vyskupas priglaudė ir slėpė pabėgusias žydų moteris. 2. Telšių vyskupas Borisevičius rėmė žydus, kurie slėpėsi kaimuose ir pas kai kuriuos Telšių apskrities parapijos kunigus. 3. Telšių vyskupas Borisevičius 1944 metų liepos mėnesį padėjo išlaisvinti iš Telšių kalėjimo mūsų (Blatų) ketverių metų dukrą ir taip ją išgelbėjo nuo mirties“.

11. „Naciai tiesiog paėmė įkaitais tuos plačiai žinomus lietuvius, kuriuos buvo lengva suimti. Naciai netyrė Štuthofio kalinių, juos laikė garbės kaliniais ir jų asmeniškai nelenkė. Akivaizdu, kad jie nebuvo nacių priešai, o tiesiog lietuvių tautą bausti pasirinkti įkaitai“

Kai kurie teiginiai neatitinka tikrovės, kiti atitinka ją tik iš dalies ir, mūsų nuomone, tendencingai naudojami sumenkinti Jono Noreikos ir kitų lietuvių įkalinimą Štuthofio koncentracijos stovykloje.

Buvęs administracinės kontrolės generalinis tarėjas mjr. S. Puodžius, kurį Jūs vadinate žydų išžudymo šalininku, Štuthofio koncentracijos stovykloje mirė 1943 m. balandžio 14 d., ten ištvėręs vos tris savaites. 1943 m. balandžio 18 d. stovyklos ligoninėje infekcinio skyriaus sanitaras lenkas Kazikas užmušė vidurių ligos nukamuotą Marijampolės mergaičių gimnazijos direktorių Zigmą Masaitį. Kitą dieną (balandžio 19-ąją) pamaldžiai persižegnojęs ir paprašęs atsisveikinti brolių ir likimo draugus, iš gyvenimo išėjo Algirdas Tumėnas. Balandžio 20 d. mirė advokatas Petras Kerpė. Jonas Noreika gestapo suimtas 1943 m. vasario 23 d. ir išgabentas į Štuthofio koncentracijos stovyklą; ten pragyveno daugiau kaip 3 mėnesius, kol 1943 m. gegužės 31 d. likusiems gyviems lietuviams kaliniams buvo pranešta, kad jų grupė vadinsis garbės kaliniais (Ehrenhäftlinge). (*Bubnys A. Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944), Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, p. 287–292*).

Jūsų teiginys, kad Štuthofio koncentracijos stovykloje įkalinti lietuviai „nebuvo nacių priešai, o tiesiog lietuvių tautą bausti pasirinkti įkaitai“, rodo esminį loginį prieštaravimą: už ką naciams reikėjo bausti lietuvius ir kodėl jie įkaitu pasirinko „ne priešą“ J. Noreiką?

Siūlytume perskaityti Balio Sruogos, vieno iš Štuthofio įkaičių, knygą „Dievų miškas“ - ji yra ir angliškai.

12. „Plungės ir Telšių žudynės neminimos Lietuvos žydų išžudytojo Einsatzkommando 3 vadovo Jėgerio ataskaitoje, nė Lietuvos paribio žydų išžudytojų Tilžės Einsatzkommando teismo liudijimuose“.

Telšiai ir Plungė šioje ataskaitoje neminimi, nes buvo Einsatzkommando 2, o ne 3 būrio žinioje.

13. „A. Pakalniškis rašė, kad „tomis siaubo dienomis vokiečių Plungėje kaip ir nebuvo. Plungę tuo tarpu valdė lietuvių karininkų grupelės su komendantu Noreika viršūnėje“. Straipsnyje, skirtame J. Noreikos biografijos kontraversijoms, esame pateikę argumentuotą nuomonę, kodėl šis A. Pakalniškio teiginys neteisingas. (*Alfredas Rukšėnas, Jono Noreikos – Generolo Vėtros biografijos kontraversijos, Genocidas ir Rezistencija, 2016, Nr. 1(39), p. 39-62*). Taip pat reikia pastebėti, kad Plungėje rezidavo ir vokiečių komendantas. Laikraštyje „Žemaičių žemė“ (1941 m. liepos 30 d., Nr. 6, l. 2) yra žinia, kad 1941 m. liepos 27 d. Plungėje vyko manifestacija, kurioje dalyvavo vietos aktyvistų vadas leitenantas Alimas ir vokiečių vietos komendantas.

14. „Noreika ir Alimas vadovavo Plungėje džiaugsmo manifestacijoje 1941 m. liepos 27 d., dvi savaitės po visų žydų išžudymo.“

Ši šventė nesietina su Holokaustu. Laikraštyje „Žemaičių žemė“ (1941 m. liepos 30 d., l. 2) minima, kad J. Noreika, P. Alimas dalyvavo džiaugsmo manifestacijoje, kuri vyko Plungėje 1941 m. liepos 27 d. Tai buvo šventė, kurioje džiaugtasi Lietuvos išlaisvinimu nuo bolševikų, reikštas palaikymas Lietuvos laikinajai vyriausybei.

Vis labiau aiškėjant vokiečių nuostatai nepripažinti Laikinosios vyriausybės, po vokiečių inspiruoto nesėkmingo bandymo nuversti Laikinąją vyriausybę liepos 23-24 d., Vyriausybės palaikymo akcijos buvo organizuotos ir kitose Lietuvos vietose.

J. Noreikos ir P. Alimo santykis su žudynėmis Plungėje yra aptartas straipsnyje, kuris publikuotas leidinyje „Genocidas ir Rezistencija“ (*Alfredas Rukšėnas, Jono Noreikos – Generolo Vėtros biografijos kontraversijos, Genocidas ir Rezistencija, 2016, Nr. 1(39), p. 39-62*).

15. „Jonas Noreika žinojo vokiečių troškimus, nes karo pradžioje vokiečių žvalgai jį nuvežė į pasitarimą Klaipėdoje, iš kurio jisai grįžo su leidimais nešioti ginklą ir su žinia, kad naciai neleis Lietuvai būti nepriklausomai. Tokiu atveju, kam tarnauti vokiečiams?“

1940-1941 m. lietuvių antisovietinio pasipriešinimo judėjimo dalyviai Vokietiją vertino kaip priemonę, kurią galima panaudoti siekiant nepriklausomybės atkūrimo. Taip ją vertino ir J. Noreika. LGGRT centrai nežinomi duomenys apie tai, kad „Jonas Noreika grįžo su žinia, kad naciai neleis Lietuvai būti nepriklausomai“.

16. „Kodėl nesate ištyrę, ką spausdino Noreika ir kokios buvo to pasekmės“.

Vokiečių okupacijos laikotarpiu, t. y. 1941 m. vasarą ir rudenį, Telšiuose buvo leidžiamas laikraštis „Žemaičių žemė“. Šio laikraščio ypatybė ta, kad po straipsniais, kurie jame buvo publikuoti, nėra nurodomi autoriai. Dėl to labai problematiška spręsti, ką spausdino ir ko nespausdino asmeniškai J. Noreika. Kita vertus, to meto visą lietuvišką spaudą kontroliavo nacių okupacinė valdžia. Manome, kad 1941 m. birželio pabaigoje ir liepos mėnesį Telšių apskrityje vykusių žudynių pagrindinės priežastys sietinos ne su laikraščiu „Žemaičių žemė“, kurioje nėra jokių raginimų žudyti žydus, o su Operatyvinės grupės A 2-uju operatyviniu būriu ir su H. Himmlerio duotais nurodymais Operatyvinių grupių A, B, C, D ir jų padalinių vadams karo su Sovietų Sąjunga išvakarėse.

17. „Jonui Noreikai vadovaujant Telšių LAF, kiek buvo sušaudyta lietuvių?“

Jūsų klausimą būtina vertinti platesniame istoriniame kontekste. Prasidėjus 1941 m. birželio sukilimui Lietuvoje, partizanai sukilėliai ėmėsi kovinių veiksmų prieš besitraukiančius raudonarmiečius bei siekė nubausti įvairių tautybių asmenis (ne tik žydus), tarnavusius okupaciniam sovietų režimui. Sukilimui pasibaigus (pabaiga laikoma 1941 m. birželio 28 d.), sovietų režimo rėmėjų, užfrontės zonoje likusių raudonarmiečių persekiojimą tęsė sukilimo metu atsikūrusios lietuvių valdžios įstaigos. Manome, kad su šia veikla 1941 m. birželio pabaigoje ir liepos mėnesį buvo susijęs kpt. Jonas Noreika. 1941 m. liepos 25 d. Telšių

apskritis viršininkas A. Ramanauskas, Telšių apskrities LAF organizacijos vadovas Jonas Noreika apie minėtos kategorijos asmenų persekiojimo ypatumus Telšių apskrities Policijos nuovadų viršininkams ir Aktyvistų štabams rašė: „Visus politinio pobūdžio suėmimus vietose tvarko policijos organai (valsčiuose tvarko nuovadų viršininkai). Paduotus skundus tiria policijos nuovadų viršininkai bei kiti vietos policijos pareigūnai, kuriems pavesta daryti kvotas. Vietos policijos organai sprendžia, ar įtariamąjį laikyti suimta, ar paleisti. Jeigu vietos policijos organai rado reikalinga įtariamąjį laikyti suimta (jeigu tam yra pagrindo), tai jie suimtojo kvotą pristato Telšių kriminalinės policijos viršininkui (galima pristatyti su suimtuoju arba be jo. Pastaruoju atveju suimtasis gali būti paliekamas valsčiaus areštiniėje). **Vietos iniciatyva daryti mirties sprendimus ir juos vykdyti griežtai draudžiama.** Gabenant suimtuosius reikia užkirsti galimybes bėgimo ir pranešimai, kad „suimtasis nušautas bebėgant“ bus griežtai tiriami. Už bet kokį savivaliavimą bus keliamos baudžiamosios bylos. Visos Telšių apskrities kvotos bei tyrimai apie komunistus bolševikus ir jų bendrininkus negali būti laikomi vietos policijos organų archyvuose ir tiek to kvotos, kuriuose suimtieji paleidžiami, tiek ir areštuotųjų kvotos siunčiamos Telšių kriminalinės policijos viršininkui. Visoms gautoms politinio pobūdžio kvotoms tolimesnę teisėtą eigą duoda Telšių apskrities kriminalinės policijos viršininkas“ (*Lietuvių aktyvistų fronto Telšių štabo vado kpt. Noreikos, Telšių apskrities viršininko Ramanausko 1941 m. liepos 25 d. raštas Telšių apskrities Policijos nuovadų viršininkams ir aktyvistų štabams, LCVA, f. 1075, ap. 2, b. 19, l. 35*).

Kas gi buvo tie asmenys, kuriuos suėmė Telšių apskrities policijos pareigūnai, aktyvistai? Kaip pavyzdį galime pateikti šį faktą. Telšių saugumo policijos pareigūnas (šaltinyje įvardijamas kaip I. vir-ko p., greičiausiai einantis laikinai viršininko pareigas) Povilas Abramavičius 1941 m. birželio 27 d. sulaikė Rietavo miestelyje Miną Abelienę-Volfsonaitę, įtariant ją buvus komunistų partijos nare ir aktyvia veikėja. Nutarė laikyti suimtąją, kol vyks bylos tyrimas, Telšių apskrities Komendanto žinioje (1941 m birželio 27 d. nutarimas Nr. 1, LCVA, f. R-1441, ap. 2, b. 1, l. 4). Lietuvos Respublikos vardu Karo lauko teismas Telšiuose 1941 m. liepos 19 d., išnagrinėjęs Minos Abelovienės ir kitų asmenų bylą kaltinimu pagal baudžiamojo statuto 51 ir 453 straipsnius ir ip. valst. aps. įst. 14§6 punktą, priėmė šį sprendimą. Miną Abelovienę, Efroimo (50 m.); Justiną Kazlauską, Jono (31 m.); Edmundą Atkočiūną, Kazio (31 m.); Vladą Žiulkų, Juozo (42 m.); Haliną Šaulienę, Jurgio (22 m.); Stasį Ubartą, Leono (32 m.); Aldoną Tenisonienę, Juozo (42 m.); Stasį Dambrauską, Jono (33 m.); Aleksandrą Zelbą, Juozo (61 m.); Zigmą Daukontą, Juozo (43 m.); Prana Jukną, Prano (40 m.); Aleksą Stiliką, Dimitrijaus (27 m.) pripažino visus kaltais pagal įstatymo „Organizacijų, sudarytų okupuotoje Lietuvoje ar svetimose valstybėse, dalyviams ir jų padėjėjams bausti“ I §, nutarė skirtis mirties bausmę juos sušaudant ir pasekmėmis, kurios nurodytos baudžiamojo statuto 28 straipsnį, 29 straipsnio 1-ąjį punktą. Vladas Varanavičius pripažintas kaltu pagal I § to paties įstatymo ir, pritaikant baudžiamojo statuto 53 staispnį, skirta 10 metų įkalinimo sunkiųjų darbų kalėjime su pasekmėmis, kurios nurodytos baudžiamojo statuto 28, 29 ir 30 straipsniuose. Įrodymų daiktai palikti byloje. Teismo išlaidos nuteistiesiems paskirstytos po lygiai ir solidariai. Po teismo Mina Abelovienė, Justinas Kazlauskas, Edmundas Atkočiūnas, Vladas Žiulkus, Halina Šaulienė, Stasys Ubartas, Stasys Dambrauskas, Aleksandras Zelba, Zigmąs Daukantas, Aldona Tenisonienė padavė malonės prašymus Lietuvų aktyvistų štabui Telšiuose, kurie buvo atmesti. Prano Juknos, Alekso Stiliko malonės prašymai nebuvo atmesti, jiems mirties bausmė pakeista įkalinimu iki gyvos galvos sunkiųjų darbų kalėjime (*Karo lauko teismo Telšiuose 1941 m. liepos 19 d. nuosprendis, LCVA, f. R-1441, ap. 1, b. 13, l. 9*). Galima prielaida, kad vienas iš asmenų, nagrinėjusių malonės prašymus, buvo ir kpt.

Jonas Noreika. Prokuroras 1941 m. liepos 7 d. rašė ponui Kalėjimo viršininkui: „Prašau sušaudytinus perduoti atvykusiai šaulių būrio apsaugai“ (*Prokuro 1941 m. liepos 20 d. raštas Ponui Kalėjimo viršininkui, LCVA, f. R-1441, ap. 1, b. 13, l. 9 a.p.*).

Manome, kad 1941 m. birželio sukilimo metu ir po jo atsikūrusi lietuvių administracija, kuri vertino save kaip nepriklausomos Lietuvos administraciją, turėjo teisę persekioti asmenis, sovietų okupacijos laikotapiu bendradarbiavusius su režimu, kuris vertintinas kaip Sovietų Sąjungos 1940 m. vasarą neteisėtai įvykdytos okupacijos ir aneksijos pasekmė bei atsakingas už masinį gyventojų naikinimą (1940–1941 m. sovietinio genocido aukomis tapo per 31 tūkst. žmonių. (*Arvydas Anušauskas. „Sovietinis genocidas ir jo padariniai“*).

Lietuvių administracijos nelaimė ta, kad nacių okupacinė valdžia nepripažino lietuvių 1941 m. birželio 23 d. Kaune paskelbtos nepriklausomybės ir Lietuvos laikinosios vyriausybės, kad 1941 m. rugpjūčio 5 d. Lietuvos laikinoji vyriausybė buvo priversta savo veiklą prieš savo valią nutraukti. Anksčiau pateikto minėto Karo lauko teismo sprendimo nevertiname kaip fakto, sietino su Holokaustu. Kitą vertus, jis remiasi įstatymu „Organizacijų, sudarytų okupuotoje Lietuvoje ar svetimose valstybėse, dalyviams ir jų padėjėjams bausti“.

18. „Jūs savo pažymoje pripažįstate, kad Jonas Noreika nusikalto, prisidėdamas prie teisinio persekiojimo asmenų, kurie 1940-1941 m. bendradarbiavo su sovietų okupaciniu režimu“.

Taip teigdami klystate: šios Jono Noreikos veiklos nusikalstama nelaikome, ji yra teisėta dėl anksčiau išdėstytų aplinkybių.

19. „Kur Jūs esate surašę visus Jonui Noreikai pavaldžius aktyvistus, jų veiklą ir nusikaltimus?“

Nesame surašę Jonui Noreikai pavaldžių aktyvistų. Objektivių sąrašų sudaryti neįmanoma, nes nėra išlikę originalių Telšių apskrities LAF organizacijos dokumentų. Lietuvos ypatingajame archyve saugomos baudžiamosios bylos, kaip šaltinis, nelaiduoja objektyvių sąrašų sudarymo.

20. „Kodėl nepabrėžiate lietuvių kankintojų žiaurumo ir žydų aukų nekaltumo?“

Apie tai, kaip suprantame lietuvių elgseną ir žydų aukas, galite spręsti remdamiesi Holokausto tema paskelbtų LGGRT centro straipsnių visuma. Apie LGGRT centro šia tema parengtus darbus galite rasti internetiniame puslapyje www.genocid.lt

21. „Noreika, rūpindamasis savo ateitimi, išdavė Lietuvių aktyvistų frontą. Klemensas Brunius sovietams įvardijo Joną Noreiką pirmuoju tarp Telšių apskrities LNP vadū“

Klemenso Bruniaus duomenys turi būti vertinami kitų istorinių šaltinių, istoriografijos kontekste.

Jono Noreikos išdavystė skatina abejoti kelios svarbios aplinkybės:

a) jis buvo represuotas tiek nacių, tiek sovietų okupacinių valdžių.

b) po kalėjimo Štuthofe, pasirinko ne emigraciją į Vakarus, o tolesnę kovą už Lietuvos laisvę, suprasdamas, kad rizikuoja gyvybe. Taip ir nutiko: sovietų buvo suimtas ir tardomas dėl savo rezistencinės veiklos. Vilniaus garnizono Karo tribunolas Vilniuje 1946 m. lapkričio 20–22 d. pripažino J. Noreiką kaltu pagal RSFSR BK 58-1 „a“ str. ir skyrė jam mirties bausmę – sušaudyti, konfiskuojant visą jam priklausiusį turtą (*LYA. f. K-1, ap. 58, b. 9792/3, t. 1, l. 149-150, t. 4, l. 200-222, 261-265, s. b., l. 148-153*). Nuosprendis įvykdytas 1947 m. vasario 26 d. Vilniuje (Severinas Vaitiekus, *Tuskulėnai: egzekucijų aukos ir budeliai (1944-1947)*, Vilnius, 2002, p. 246).

22. „Telšių sukilėliai nebuvo nuginkluoti, kaip kad kitur Lietuvoje. Savo ginklus laikė iki 1942 m. sausio 1 d. Netgi Telšių apskrities viršininko A. Ramanausko skelbtą 1942 m. vasario mėn. 6 d. savanorių į Lietuvos savisaugos dalinių surašymą nacių Vokietija niekaip nemini. Kur Jūs pabrėžiate atsakomybę už šiuos dalinius“?

Ši argumentacija nėra susieta su istoriografija lietuvių savisaugos dalinių tyrimų tema. 1941 m. Birželio sukilimo metu pasipriešinimo judėjimo dalyvių vienas iš siekių buvo atkurti iki sovietų okupacijos Lietuvoje buvusią tvarką. Kaune 1941 m. birželio 23 d. buvo sudaryta Lietuvos laikinoji vyriausybė, Vilniaus mieste įsteigtas Vilniaus miesto ir srities komitetas. Tai buvo aukščiausiosios lietuvių valdžios įstaigos. Vienas iš jų uždavinių buvo atkurti tokią Lietuvos kariuomenę, kokia ji buvo nepriklausomybės laikotarpiu. Susidarė du lietuvių kariuomenės atsikūrimo centrai – Vilniuje ir Kaune. LLV krašto apsaugos ministras Stasys Raštikis atsiminimuose rašo, kad vokiečiai vyriausybei neleido net kelti klausimo dėl kariuomenės atkūrimo. Vietoje kariuomenės buvo leista sudaryti tik savisaugos policijos dalinius (*S. Raštikis, Lietuvos likimo keliais, Kaunas, 1996, t. t. 4, p. 341*). Lietuviai tuo pasinaudojo tikėdami, kad ateityje batalionai taps nepriklausomos Lietuvos kariuomenės branduoliu. Lietuvių savisaugos batalionai nacių okupacijos laikotarpiu buvo pačios gausiausios, pastoviausios, ilgiausiai veikusios lietuviškos karinės formuotės. Istorikas dr. R. Zizas tvirtina, kad buvo suformuoti 26 batalionai, kuriuose tarnavo apie 12–13 tūkst. vyrų (*R. Zizas, Lietuvių savisaugos (apsaugos) batalionų karių nuostoliai Vokietijos ir SSRS karo metu (1941–1945), Karo archyvas, Vilnius, 2004, t. XIX, p. 196–197*).

23. „Telšių apskrities viršininko Augustino Ramanausko ir Telšių burmistro šimtai raštų parodo, kad lietuviai patys, be vokiečių, sulaukė žydus, tvarkė getus, iš jų savo įsakymu išvesdavo žydus ir vėl nusivesdavo, ir jų turtą dalino dar gyviems esant.“

Šią formuluotę laikome tendencinga. Visų potvarkių, susijusių su žydų diskriminacija, getais, turtu, kilmė sietina su vokiečių okupacinės valdžios įstaigomis. Žydų diskriminavimo iniciatyva 1941 m. birželio pabaigoje ir liepos mėnesį sietina su vokiečių karinės administracijos, o nuo 1941 m. liepos pabaigos su vokiečių civilinės administracijos, t. y. su Šiaulių apygardos, į kurios sudėtį įėjo ir Telšių apskritis, komisaro Hanso Geweckes veikla.

24. „Jūs savo pažymoje ypač remiatės kun. Povilo Pukio parodymais, kad Noreika apskritai buvęs Plungė miesto komendantu, tik nesiryžtate pasidalinti jo žodžiais: „Kartu su Alimu komendantūroje dirbo Noreika“. Tai sutampa su Pakalniškio prisiminimais, kad Noreika dirbo komendantūroje ir įsakė Plungės žydus išžudyti. Savo

pažyma patvirtinate, kad LAF Telšių apskrities vadui Noreikai pavaldus LAF Plungės vadas Povilas Alimas organizavo žydų sušaudymą ir jų nuvedimą į Kaušėnus“.

Aplinkybes, kodėl J. Noreikos nelaikome Plungės komendantu, 1941 m. liepos 12-13 d. žudynių ties Kaušėnais dalyviu, iniciatoriumi, organizatoriumi esame pateikę straipsnyje, skirtame Jono Noreikos biografijos kontraversijų tyrimui (*Alfredas Rukšėnas, Jono Noreikos – Generolo Vėtros biografijos kontraversijos, Genocidas ir Rezistencija, 2016, Nr. 1(39), p. 39-62*).

Pats Povilas Alimas žudynių neinicavo. Pagrindiniai žudynių ties Kaušėnais iniciatoriai ir organizatoriai buvo naciai, kurie Povilą Alimą pajungė savo valiai – Trečiojo reicho vadovybės uždaviniui, susijusiu su žydų genocidu, įgyvendinimui.

25. „VFR prokurorams buvo neaišku, kas iš vokiečių atsakė už Plungės ir apskritai Telšių apskrities žydų žudynes, tad 1967-1970 kreipėsi į SSRS pagalbos. Sovietų saugumiečiai ištyrė, kad Plungės žudynėms vadovavo būrio vadas Stanislovas Lipčius ir jo pavaduotojas Povilas Alimas, kad Telšių žydų žudynėse dalyvavo tik 8 vokiečiai. Tai sutampa su Štalekerio ataskaita, kad vienas Einsatzkommando 2 būrys (maždaug 30 karių) atsakingas už visą Šiaulių apygardą, įstengė išžudyti 42 tūkst. žydų.“

Jau rašėme, kad 1941 m. liepos 12 -13 d. Telšių apskrities Plungės valsčiuje ties Kaušėnu kaimu vykusias žudynes inicijavo, organizavo ir joms vadovavo vokiečių represinių struktūrų atstovai, o vykdė Povilas Alimas su savo būrio nariais. Taip mano ir vokiečių istorikas Christophas Dieckmannas (*Christoph Dieckmann, Deutsche Besatzungspolitik in Litauen 1941–1944, Göttingen, 2011, Band 2, S. 854, 860*).

Dar prieš karą buvo numatyta, kad okupuotoje Lietuvos teritorijoje karinės administracijos laikotarpiu vyks bendradarbiavimas tarp karinės administracijos ir vokiečių policinių struktūrų. Vermachto vyriausios vadovybės viršininko Wilhelmo Keitelio 1941 m. kovo 13 d. direktyvų viename punkte buvo teigiama: „SS reichsführeris kariuomenės operacijų srityje pasiruošimą politiniam valdymui vykdo pagal iš fiurerio gautas ypatingąsias užduotis, kurios kyla iš dviejų priešingų politinių sistemų kovos, turinčios viską galutinai išspręsti (aus dem endgültig auszutragenden Kampf). Šių užduočių ribose SS reichsführeris veikia savarankiškai, savo atsakomybe. SS reichsführeris rūpinasi, kad jam, vykdamas savo užduotis, nebūtų trukdoma operacijoms. Detales vyriausioji kariuomenės vadovybė ir SS reichsführeris suderina betarpiškai“ (*Hans Buchheim, Martin Broszkat, Hans-Adolf Jacobsen und Helmut Krausnick. Anatomie des SS-Staates, München, 1994, p. 478–479*).

Vokiečių okupacijos laikotarpio (1941-1944 m.) lietuvių nepaklusnumo atveju (jeigu Povilas Alimas būtų atsisakęs vykdyti Einsatzkommando 2 būrio nurodymus), buvo galimybė pasitelkti Lietuvoje esančias vokiečių ginkluotąsias pajėgas ir nepaklusnuosius nubausti. Tų pajėgų būtų pilnai pakakę nubausti ne tik Povilą Alimą su jo būriu, bet ir apskritai visą Telšių apskrities LAF organizaciją.

Taip teigdami remiamės šiomis istorinėmis aplinkybėmis:

a) 1941 m. birželio pabaigoje naciams okupavus Lietuvą, ji tapo pavaldi Baltijos šalių karinei administracijai, kuriai vadovavo kariuomenės užnugario srities vadas generolas K. von Roques. Generolo štabas iki 1941 m. liepos 17 d rezidavo Kaune, po to persikėlė į Rygą. Svarbiausias karinės administracijos uždavinys buvo palaikyti rimtį ir tvarką. Svarstyti

svarbesnius politinius klausimus karinei administracijai buvo uždrausta. Vakarinė Lietuvos dalis buvo pavaldi 821-ajai Šiaurės armijų grupės karo lauko komendantūrai Kaune, kuriai iš pradžių vadovavo gen mjr. Pohlis. Kauno komendantūrai buvo pavaldus 609-asis (Kaune) ir 307-asis (Šiauliuose) apsaugos batalionai. Rytinės Lietuvos ir kaimyninės Gudijos apskritis užėmė Centro armijų grupės 403-ioji divizija, kuriai vadovavo Wolfgangas von Dittfurtas. Vilniuje buvo įsteigta 749-oji (vėliau ji tapo 814-ąja) karo lauko komendantūra. Nuo 1941 m. rugpjūčio pabaigos visa Lietuvos teritorija buvo pavaldi apsauginės srities komendantui Pohliui. 1941 m. lapkričio 1 d. vietoje jo paskirtas buvęs Vokietijos karo atašė Lietuvoje Emilis Justas. Savo ruožtu jis buvo pavaldus Ostlando vyriausiajam kariuomenės vadui gen. ltn. Friedrichui Brämeriui, rezidavusiam Rygoje. Mažesniuose Lietuvos miestuose veikė komendantūros. Karo lauko komendantūroje tarnavo 12 karininkų ir 40 puskarininkų bei eilinių, o vietos komendantūrose – po 2-3 karininkus ir 12-20 eilinių. Didesniuose miestuose karo lauko komendantūroms buvo pavaldūs 1-2 apsaugos batalionai, o vietos komendantūroms – kuopos. Karo lauko komendantūroms buvo pavaldžios slaptosios karo lauko policijos ir žandarmerijos grupės. Joms vadovavo komendantūrų žvalgybos viršininkai. Karo belaisvių apsaugai buvo skiriami papildomi vermachto daliniai. Karinės instancijos privalėjo palaikyti užnugario rimtį ir rūpintis jo saugumu, saugoti karinius objektus, geležinkelius, kovoti su partizanais ir sabotuotojais. Okupuotos Lietuvos teritorija karinės administracijos buvo valdoma iki vokiečių civilinės administracijos įvedimo 1941 m. liepos 25 d. Vermachto komendantūros sprendė beveik visus karinius ir civilius reikalus. Karo komendantūrų įsakymais buvo imami įkaitai, šaudomi civiliai gyventojai ir karo belaisviai, grobiami valstybiniai ir kooperatiniai sandėliai, nustatomos kainos ir pinigų kursas, užiminėjami pastatai ir butai, rekvizuojami arkliai ir maisto produktų atsargos, nustatomos komandanto valandos (*Arūnas Bubnys, Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944 m.), Vilnius, 1998, p. 71-72*).

Vokiečių istorikas Christophas Dieckmannas teigia, kad vokiečių karinės administracijos valdymo laikotarpiu Lietuvos teritorijoje yra veikusios Šiaurės ir Vidurio armijų užnugario 207-oji, 281-oji, 285-oji, 403-oji apsaugos divizijos kartu su 2-uoju, 65-uoju, 105-uoju, 131-uoju rezervinės policijos batalionais. Nuo liepos vidurio veikė ir 11-asis, 323-asis rezervinės policijos batalionai. Taip pat Lietuvoje veikė ir aukštesniajam SS ir policijos vadui (Russland-Nord) pavaldus pulkas Nord su 53-uoju, 319-uoju, 321-uoju policijos batalionais. Taip pat veikė vokiečių saugomo policijos ir SD Operatyvinė grupė A ir Operatyvinės grupės B padaliniai. Laikui bėgant didelės dalies šių dalinių dislokacijos vietas kito (*Christoph Dieckmann, Deutsche Besatzungspolitik in Litauen 1941–1944, Göttingen, 2011, Band 1, S. 285*).

b) Už kelis nukautus vokiečių karius Kretingos apskrityje vokiečių kariuomenė sušaudė 40 Kretingos apskrities Ablingos gyventojų. 1941 m. birželio 23 d. vokietijos kariuomenės dalinys nuginklavo ats. ltn. Meškelių vaudovaujama sukilėlių būrį ir 42 būrio vyrus sušaudė Nemuno pakrantėje. Išsigelbėti pavyko tik vienam, staiga šokusiam į Nemuną. Nužudyti lietuvių sukilėliai buvo palaidoti Alytaus ir Rubonių kapinėse. Tą pačią dieną vokiečių kareiviai Alytuje sušaudė kunigą Paulavičių ir vikarą kunigą Mazurkevičių už tai, kad bažnyčioje pasislėpę raudonarmiečiai nušovė du vokiečių kareivius. Vokiečių kariuomenės smurtas nesiliovė ir kitą dieną. Už vokiečių karių apšaudymą birželio 24 d. buvo sušaudyta nemažai civilių Alytaus gyventojų. Pirmomis karo dienomis vokiečių kariai nekaltus gyventojus žudė įvairiose vietose: Kudirkos Naumiestyje, Suvalkų Kalvarijoje,

Marijampolėje, Lazdijų apskrities Verstaminų ir Kirceliškės kaimuose, Tauragėje, Kretingoje (*Arūnas Bubnys, Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944 m.), Vilnius, 1998, p. 69-70*).

c) Už įsakymų nevykdymą vokiečių okupacinės valdžios pareigūnai lietuvių dalinių nariams grasindavo sankcijomis. 1941 m. liepos mėnesio pradžioje, žydų žudynių metu Kauno VII forte, Tautinio darbo apsaugos bataliono 1-osios kuopos vadas kpt. Bronius Kirkila kalbėjo būrio vadui jaun. ltn. Jonui Plungei, kad jei jie nešaudys, tai juos pačius sušaudys vokiečiai (*Jono Plungės 1979 m. kovo 4 d. raštas LSSR KGB Tardymo skyriaus viršininkui, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47745/3, t. 2, l. 51-52*). Buvęs 2-ojo Pagalbinės policijos tarnybos bataliono (vadas mjr. Antanas Impulevičius) 1-osios kuopos vadas ltn. Z. Kemzūra kalbėjo: „Į masinius žydų šaudymus aš žiūrėjau neigiamai ir Slucke aš vokiečių vienam karininkui pasakiau, kad mes šaudyti nenorime. Tuomet karininkas man pagrasino pistoletu sušaudymu.“ (*Zenono Kemzūros 1961 m. rugsėjo 30 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, t. 1, l. 195*). Savisaugininkas Stasys Nėnius kalbėjo, kad atsisakymas šaudyti žydus Kauno VII forte kareiviui galėjo reikšti sušaudymą arba pasodinimą į kalėjimą (*S. Nėniaus ir J. Baranausko 1947 m. rugsėjo 2 d. akistatos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 9592/3, l. 171a.p.*). Buvęs savisaugininkas Juozas Surmas prisimena, kad žmonių naikavimo operacijos Kauno Mickevičiaus slėnyje metu buvo užmuštas lietuvių karys, kuris atsisakė šaudyti aukas (*J. Surmo 1946 m. liepos 11 d. apklausos protokolas, Masinės žudynės Lietuvoje (1941-1944), Vilnius, 1965, d. 1, l. 268*).

26. „Rukšėnas mini Noreikos vadovaujamos „Žemaičių žemės“ delegacijos narius P. Alimą ir B. Juodikį, bet nutyli, kad tai buvo žydų žudynių rengėjai.“

A. Rukšėno straipsnyje, skirtame Jono Noreikos biografijos kontraversijoms, aiškiai kalbama apie Povilą Alimą, kaip žydų žudynių dalyvį Plungės valsčiuje ties Kaušėnų kaimu 1941 m. liepos 12-13 d. B. Juodikis neminimas, nes straipsnyje aiškinamasi, ką per minėtas žudynes darė ir ko nedarė J. Noreika, o ne B. Juodikis (*Alfredas Rukšėnas, Jono Noreikos – Generolo Vėtros biografijos kontraversijos, Genocidas ir Rezistencija, 2016, Nr. 1(39), p. 53-55*).

27. „A. Bubnys savo knygoje mini P. Alimą, B Juodikį kaip sukilimo dalyvius, bet vėl gi nutyli jų nusikalstamą veiklą.“

Knygos rengimo metu nebuvo keliamas uždavinys ištirti sukilimo santykį su Holokaustu. Jūsų pastaba būtų teisinga tuo atveju, jeigu toks uždavinys būtų keliamas, bet nebūtų atliktas.

Generalinė direktorė

Teresė Birutė Burauskaitė

Alfredas Rukšėnas, tel. (8~5) 266 1519, el. p. alfredas.ruksenas@genocid.lt
Dalius Egidijus Stancikas, tel. (8~5) 275 1266, el. p. dalius.stancikas@genocid.lt

Center for the Study of the Genocide and Resistance of the Residents of Lithuania

Budgetary enterprise, Didžioji street no. 17/1, LT-01128 Vilnius, telephone (8 5) 231 4139, fax (8 5) 279 1033, email centras@genocid.lt

July 18, 2018, No. 14R-52

Grant Arthur Gochin

FOR THE PROVISION OF INFORMATION

Answering your letter, we inform you that we have made ourselves fully acquainted with the material you provided.

We report that we didn't find information in the material you provided which could fundamentally change the finding by the Center for the Study of the Genocide and Resistance of the Residents of Lithuania (hereinafter Center) on Jonas Noreika, and that the conclusions you demand be adopted could violate the constitution and other legal acts of the Republic of Lithuania.

1. "How do you explain the different conclusions reached by your researchers and mine?"

We cannot consider the conclusions you presented academic or objective for the following reasons:

- a) they weren't reached based on the principle of historiographical approaches;
- b) they deserve criticism in terms of methodology for historical studies;
- c) they haven't been qualified as academic by specialists in the discipline of history working at research institutions;
- d) your "historians Andrius Kulikauskas and Evaldas Balčiūnas" are not known in academic circles as professional historians; in public life they are better known for their controversial positions which could be influenced by prejudicial bias. (This bias is clearly demonstrated in the speculations Jonas Noreika didn't just serve the Nazis but also the Soviet regime (alleging he was an agent of Smersh), and also other conclusions which ignore the clear facts as well as contradictory statements contained in your letter);
- e) some of the conclusions you reached (for example, comparison of Jonas Noreika with Hitler and Stalin, comparison of the Lithuanian National Party with the Nazi or Communist Parties, the statements "responsibility of Lithuanians in crimes against humanity," "Lithuanians were in charge in all ways of the fate of the Jews," "Lithuanians murdered hundreds of Jews," "the Nazis didn't investigate Stutthof prisoners," "Jonas Noreika was the enemy of Lithuania and humanity,"

Jonas Noreika committed all sorts of crimes against humanity," "the crimes of Juozas Brazaitis-Ambrazevičius and the Lithuanian provisional government in repressing Jews" and others) don't appear connected with research, but rather with propagandistic bias and disinformation from the period of the occupations and possibly violate the constitution of the Republic of Lithuania.

We bring to your attention that the principle of the responsibility (culpability) of peoples which you apply in some of your statements was used to carry out the genocides of the 20th century.

Article 25 of the Lithuanian constitution proclaims: "The freedom to express beliefs and spread information is not compatible with criminal activities: the sowing of ethnic, racial, religious or social hatred, violence and discrimination, with libel and disinformation."

On the universally recognized principle of the presumption of innocence, article 31 of the Lithuanian constitution proclaims: "The person is considered innocent until his guilt is proven in the manner prescribed by law and recognized by a verdict of the court following due process."

Again we stress that Jonas Noreika was rehabilitated by the Supreme Court of Lithuania, and Provisional Government prime minister Juozas Brazaitis-Ambrazevičius was by the US Department of Justice (on January 13, 1975, Joshua Eilberg, chairman of the Immigration, Citizenship and International Law subcommittee of the Congressional Committee on Courts announced: "I send a copy of a letter from the Immigration and Naturalization Service which states J. Brazaitis and J. Šlepetys have been removed from the list of suspected Nazi war criminals living in the United States and that investigations concerning them have been halted. This was done based on a decision by the Immigration and Naturalization Service that there was no evidence of anti-Semitic or pro-Nazi activities by these people. I hope that this document will help these two aforementioned men and their friends rid themselves of the pressure and hopelessness over the accusations made against them." (Joshua Eilberg's letter to Algimantas Gečys, Washington, January 13, 1975).

f) Some of your statements, for example, accusations against bishop Vincentas Borisevičius, who rescued Jews, and other bishops and priests of the Telšiai bishopric (your statement "Jonas Noreika got the bishops and priests of the Telšiai bishopric involved in crimes against humanity" and others), and against political prisoner Viktoras Ašmenskas and other historical witnesses who have a favorable reaction to Noreika, also possibly violate article 31 of the Lithuanian constitution and article 154 of the Lithuanian criminal code on libel.

We bring your attention to the fact that part 3 of point 5 of article 14 of the law on public administration allows for the non-consideration of a request or complaint if it is based on facts which are clearly untrue.

2. "Does the research you performed support the statement that Noreika's activity 'cannot be judged in a single way'?"

Jonas Noreika's activity cannot be assessed in a single way because:

- a) in the discipline of history there is always a multifaceted assessment of events;
- b) Jonas Noreika was rehabilitated by the Lithuanian Supreme Court;
- c) Jonas Noreika's activity and the punishments given him for that by the occupational regimes negates the "single way" you're pushing: Jonas Noreika was imprisoned at the Stutthof camp for disobeying the Nazi regime and was shot for disobedience to the Soviet regime;
- d) many witnesses including historical witnesses quote in your own letter who have a favorable opinion of him confirm Noreika's actions cannot be judged categorically: 1941 uprising participants Damijonas Riauka, Viktoras Ašmenskas, Stutthof prisoners Aleksandras Kantvilas and the priest Stasys Yla, Jewish rescuer bishop Vincentas Borisevičius and others.

3. "What foundation do you use to investigate the responsibility of Lithuanians for crimes against humanity? How many Lithuanians were responsible for crimes against humanity in Nazi-occupied Lithuania?"

We consider the formulation you are using inappropriate, tendentious and possibly in violation of the Lithuanian constitution.

Article 31 of the Lithuanian constitution says: "A person is considered innocent until his guilt is proven in the manner prescribed by law and by verdict of a court following due process."

Article 25 of the Lithuanian constitution says: "The freedom to express beliefs and spread information is not compatible with criminal activities: the sowing of ethnic, racial, religious or social hatred, violence and discrimination, with libel and disinformation."

The Center assesses the relationship of Lithuanian residents to the Holocaust in the historiographical context rather than in an ideological or propagandistic one. The Center considers the Holocaust in Lithuania the result of activity by the Nazi occupational regime using collectively occupied Lithuanians structures or elements of them subordinate to it. The conclusion by the International Commission for Investigating the Crimes of the Nazi and Soviet Occupational Regimes in Lithuania states: "Many organizations and institutions participated in identifying Jewish identity, confiscating property, arresting them [Jews] and finally killing them [Jews]. The main German organizations were these:

- a) German SD and SP;
- b) Wehrmacht, mainly the 207th, 281st, 285th and 403rd security divisions, and battle field kommandatura (Feldkommendaturen [*sic*]);
- c) German police battalions, mainly the 11th and also the 2nd, 9th, 65th, 105th and 131st, which operated on Lithuanian territory and took part in arresting and killing Jews;
- d) the German civilian administration (Ziwilverwaltung) also took part in the extermination process as did its departments of policy, economy and Labor Service (Arbeistamt)

The German organizations which controlled the pace and scope of genocide, persecuting and extermination Jews, gathered together and used paramilitary, police and administrative structures in occupied Lithuania. These were:

- a) elements from irregular forces which formed spontaneously or were hastily organized at the beginning of the war;
- b) TDA (Tautinio darbo apsauga [National Labor Security]) units later renamed self-defense battalions, known in the literature as *shutzmannschaften*, played an important role in the Holocaust, participating in the mass murder of Jews in Lithuania and abroad, especially in Byelorussia and the Ukraine;
- c) the Kaunas Police Department and a significant number of local police officers throughout Lithuania;
- d) Lithuanian Security Police agents and officials;
- e) a significant number of units of the civilian administration of occupied Lithuania.

Some of these abovementioned organized units played much smaller roles in the mass murders, less significant than the Klimatis gang in the first days of the war and of the Flying Squadron (Rollkommando) in Kaunas, and of the Special Unit in Vilnius. More collaborators participated in single actions and played secondary roles: they guarded those arrested, secured the field around mass murder operations and arrested Jews in hiding. The paradoxical chaos in which the Provisional Government found itself was responsible for its ambivalent position: it proclaimed itself the highest government, but never had real power. (Christoph Dieckmann, Saulius Sužiedėlis, *Lietuvos žydų persekiojimas ir masinės žudynės 1941 m. vasarą ir rudenį*. Vilnius, 2006, p. 275-276).

That the Lithuanian Security Department was already under Nazi control in the beginning of the occupation is testified to by its employee Jonas Dainauskas, imprisoned in 1941 for disobeying the Nazi regime: 'It seems on June 29 or 30 the former head of State Security's Vilnius Security District who had withdrawn to Germany and was planned to be new "director" and also head of security for Latvia and Estonia by the Reich Gestapo arrived at the State Security Department

with some sort of letter, as general Stahlecker wrote in the aforementioned report, Nuremberg case 39 volume document 180-L.' (archive of Jonas Dainauskas. Why Is Lithuania Now Being Accused of Rehabilitating Murderers of Jews?, p. 11)."

4. "Hitler only decided in September of 1941 to exterminate the Jews of Europe. That means operators on the local level influenced the extermination of the Jews. In Lithuania the extermination happened remarkably early. Lithuanians independently murdered all the Jews, 1,800 people, of Plungė on July 12 and 13, 1941. Throughout Nazi-occupied Europe this is probably the first instance where all Jews were murdered in such numbers, including children, mothers and the elderly. It's strange that the German role in this context is so subdued."

We have already written about Hitler's orders to murder the Jews even before the war with the Soviet Union.

We base for the following reasons that the Nazis and not Lithuanians were the true masterminds of the mass murder of Jews which took place in Plungė:

a) The beginning of the mass murder of the Jews in Lithuania is first of all connected with historical circumstances cited in different history works. Chancellor of Nazi Germany Adolf Hitler in a meeting with the military forces and party leadership in March of 1941 characterized the upcoming war with the Soviet Union as the collision of two opposing worldviews. Hitler said during this war the leadership of the Russian state and the Judaeo-Bolshevik intelligentsia should be destroyed; these assignments are so complicated that their execution cannot be entrusted to the military. Therefore Hitler demanded that political control be introduced in the occupied territories as quickly as possible. These tasks of the ideological war were to be fulfilled in the theater of military operations by organs of the SS and SP. (Hans Buchheim, Martin Broszat, Hans-Adolf Jacobsen und Helmut Krausnick. Anatomie des SS-Staates, Munchen, 1994, p. 451-452; Raul Hilberg, Die Vernichtung de europäischen Juden. Frankfurt, 1990, vol. 2, p. 296-297).

SS and police commander Heinrich Himmler was in charge of the supreme security council of the Reich (Reichssicherheitshauptamt or RSHA) which was established September 27, 1939. It combined the state (SP, Gestapo) and party (Sicherheitsdiens, SD [sic]) security services. This council was headed by Reinhard Heydrich. Officially he was called the chief of the German SD and SP. Back in March of 1941 Heydrich told the other council members operational groups would be needed after the war with the USSR began. RSHA I (the personnel department) chief Bruno Streckenbach was tasked with appointing personnel for the operational units. SEveral German SD and SP operational groups were formed. Einsatzgruppe A was assigned to the Northern Army group, B was Central Army, C Southern Army and D especially for the German 11th Army. Einsatzgruppe A (under the command of SS brigadenführer Walter Stahlecker) was supposed to operate in the Baltic states and was composed of operational unites or Einsatzkommandos 2 and 3 and special units (Sonderkommandos) 1a and 1b. Einsatzgruppe A's Einsatzkommando 3's commander was SS standartenführer Karl Jäger, and commander of

Einsatzkommando 3 became Rudolf Batz. Einsatzgruppe A was the largest, with 990 people (Michael Wildt, *Generation des Unbedingten. Das Führerkorps des Reichssicherheitshauptamtes*. Hamburg, 2002, pp. 547-553; Raul Hilberg, *Die Vernichtung der europäischen Juden*, Frankfurt, 1990, vol. 2, pp. 296-301; H. Krausnick, *Hitlers Einsatzgruppen. Die Truppe des Weltanschauungskrieges 1938-1942*, Frankfurt, Fischer Taschenbuch verlag, 1993, p. 360-361; Arūnas Bubnys, *Vokiečių okupuota Lietva (1941-1944 m.)*, Vilnius, 1998, p. 75; Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD, <http://de.wikipedia.org/wiki/Hauptseite>; Rudolf Batz // http://lexikon.freenet.de/Rudolf_Batz).

Before the war with the Soviet Union the commanders of the A, B, C and D Einsatzgruppen were explained their tasks. One of these was the mass murder of Jews. On June 17, 1941, there was a meeting in Berlin with SS and police chief Heinrich Himmler, RSHA director Reinhard Heydrich, the military leadership and officers from the secret service. Himmler personally explained to the commanders of the A, B, C and D Einsatzgruppen what they would have to do. Himmler, according to head of RSHA III [economic information department] and Einsatzgruppe D commander Otto Ohlendorf, explained the most important part of the task for commanders was getting rid of Jewish men, women and children. SS standartenführer Karl Jäger said RSHA chief Heydrich during the meeting in Berlin told him and another 50 SS commanders they would have to shoot the Jews in the event of war with Russia. In his telegram of June 29, 1941, to Einsatzgruppe commanders, Heydrich reminded them of the June 17, 1941, meeting and informed them their goal was to encourage local pogroms against Jews without revealing who were the initiators of these pogroms. (Raul Hilberg, *Die Vernichtung der europäischen Juden*, Frankfurt, 1990, vol. 2, p. 303-304; Michael Wildt, *Generation des Unbedingten. Das Führerkorps des Reichssicherheitshauptamtes*. Hamburg, 2002, p. 558).

Heydrich in his directive of July 2, 1941, to the supreme SS and police chiefs in the occupied USSR, Jeckeln, von den Bach-Zelewski, Prützmann and Korsemann, informed them in a brief message of the principle orders issued directly (probably during the June 17, 1941, meeting in Berlin) to SD operational groups and operational units. Heydrich said the operational groups and units were instructed to carry out executions of the following people: members of the Comintern, all professional Communist figures; staff of high, medium and lower rank of the party, central committees, district and regional committees; people's commissars; Jews who are party members and worked in public service, and also other radical elements (provocateurs, saboteurs, snipers, propagandists, murderers, arsonists and so on). (Hans Buchheim, Martin Broszta, Hans-Adolf Jacobsen und Helmut Krausnick. *Anatomie des SS-Staates*, Munchen, 1994, p. 612-613; *Unichtozhenie evreev SSSR v god' nemetskoy okupatsii (1941-1944)*. Sbornik dokumntov i materialov. Jerusalem, 1991, p. 40).

Heydrich's directive also ordered that there should be no hindrances made to those strata who wanted to cleanse themselves of Jews in the newly occupied territories. On the contrary, this was to be encouraged, without leaving traces (Hans Buchheim, Martin Broszta, Hans-Adolf Jacobsen und Helmut Krausnick. *Anatomie des SS-Staates*, Munchen, 1994, p. 612-613).

b) the genocides in the 20th century were initiated by state governments. During the period of German occupation (1941-1944) Lithuania as a state whose foundation was the ideology of the LAF didn't exist. Power was in the hands of the German military administration at the beginning of the occupation (end of June to July, 1941). Later the German civil administration with general commissar T. A. von Renteln in the lead took over power from the military administration.

The occupational regime wasn't based on the ideology of the Berlin LAF organization but on their own National Socialist program. In the Žemaitijan region, i.e., in the district of Telšiai, the supreme military power belonged to the German military commandant during the period of government by the German military administration (end of June and July, 1941). After that, when at the end of July in 1941 the civil administration was introduced, the basic rulers of the district of Telšiai became Šiauliai military district commissar Gewecke. This allows to state that during the entire period from 1941 to 1944 the LAF organization of the Telšiai district, the civilian administration of the Telšiai district and the police institutions were all subordinate and connected to the institutions of the Nazi occupational regime.

c) after the Nazis occupied Lithuania and Latvia, the command center for Einsatzgruppe A's Einsatzkommando 3 (SS standartenführer Karl Jäger) became Kaunas. Beginning July 2, 1941, unit 2/A assumed the functions of the German security police and SD in Lithuania. The command center for Einsatzgruppe A's Einsatzkommando 2 (the commander was sturmbahnführer Rudolf Batz) became Riga. One of the sections of this unit resided in Šiauliai and was quickly reorganized into the Šiauliai department of the German SD and SP. Initially, the commander of the aforementioned section of the Einsatzkommando 2 unit (the Restkommando), SS hauptscharführer Werner Gotschalk, was in command of the mass murder of Jews in Šiauliai city and district (Kuršėnai, Lygumai, Joniškis, Radviliškis). Einsatzgruppe A Einsatzkommando 3 under SS standartenführer Karl Jäger took over the functions of the aforementioned unit on October 2, 1941 (Leiba Lipšica, Šialių getas, 1941 m. liepos 18-1944 m. liepos 24 d., Arūnas Bubnys, Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities žydų likimas, Šiaulių getas: kalinių sąrašai 1942. Vilnius, 2002, pp. 11, 43; Arūnas Bubnys, Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944), Vilnius, 1998, pp. 77, 197-200; SS Brigadenführer F. W. Stahleckerio raportas apie operatyvinės grupės A (Einsatzkommando A) veiklą Lietuvoje ir Latvijoje iki 1941 m. spalio 15 d., Alfonsas Eidintas, Žydai, lietuviai ir Holokaustas, Vilnius, 2002, p. 433).

The activity of this aforementioned section until October 2, 1941, also included the districts of Telšiai and Mažeikiai. Officials from Einsatzkommando 2 of Einsatzgruppe A were following the aforementioned orders by R. Heydrich in carrying out persecution of Jews and other groups at the end of June and in July, 1941. The main initiators, organizers and executors of the Jewish mass murder on July 12 and 13, 1941, at Kaušėnai village (Plungė rural district, Telšiai district) were namely this repressive structure, Einsatzgruppe A's Einsatzkommando 2. They in turn drew the Plungė Lithuanian kommandatura and self-defense battalion commander Povilas Alimas into the mass murder. Members of the Plungė unit tried after the war said the order to shoot the Jews was received from the Germans, not from Telšiai LAF commander Jonas Noreika.

5. "It's not the implementers of the mass murder who are most guilty, it is the planners. In Lithuania especially guilty are Jonas Pyragius, Ričardas Šveiceris, Vytautas Reivytiis, Pranas Germantas-Meškauskas and Jonas Noreika."

These people were not planners of the mass murder of the Jews of Lithuania. The real planners of the mass murder of the Jews were the leadership of the Third Reich. This opinion isn't just held by Lithuanian historians, but also by German, Jewish and other professional historians.

6. "Jonas Noreika led the criminal gang the Telšiai LAF who, in the name of the Republic of Lithuania, the Lithuanian nation and the *Žemaičių žemė* [Land of the *Žemaitijans*] newspaper, murdered more than 3,000 Jews and 300 Lithuanians over the course of one month. In terms of scope, brutality, enthusiasm and mendacity, the Telšiai LAF surpassed the Soviet Union, Nazi Germany and Tsarist Russia in crimes committed in the Telšiai district."

We do not concur that Noreika as head of the Telšiai LAF organization played the main role as initiator, organizer and executor. We have presented our arguments in earlier replies.

In the Center's opinion, the Lithuanian Activist Front organization cannot be judged criminal and your comparisons do not withstand academic criticism.

7. "Isn't the segregation of people a crime against humanity?"

In the territory of occupied Europe the Nazis began to segregate the Jews and put them in ghettos even before the war with the Soviet Union. After the massacres of Jews in Kaunas organized by Einsatzgruppe A commander SS brigadenführer Walter Stahlecker, the Nazis told the Jews they could defend themselves from more pogroms only if they moved into ghettos (Nuremberg Cases vol. 37, doc. 180-L).

From the perspective of historical research it is important how the Provisional Government judged these things.

Lithuanian Provisional Government prime minister Juozas Brazaitis-Ambrazevičius presented these arguments, his arguments: "Every age has its own 'ritual formulae' which are without content, but which might sound nice to the second party. ... During the beginning of the previous war, the ritual formula was 'the creation of a New Europe';" the sending of telegrams to Hitler by archbishop Skvireckas, president Grinius, prime minister Tumėnas and others cited in "Documents Accuse" (page 89) hold the same significance as ritual formula; the same formula was in archbishop Brizgys's radio speech which "invited to join Wehrmacht construction battalions" (Documents Accuse, no. 60). All of this was ritual formulae intended to reassure the other side which had the physical power. In terms of meaning it was the same kind of formula used in the 1940 delegation of representatives of society who went to "People's Government prime minister" J. Paleckis to pledge their loyalty. The 1941 order by the mayor and military of

commandant of Kaunas to establish a ghetto had the same sort of meaning, although there was the counter that this wasn't technically feasible in so short a time and that they had to seek the permission of their government.

Did this tactic help or harm the cause of Lithuanian Jews?

a) Fact: Stahlecker had ordered the commandant to move the Jews of Kaunas into Vilijampolė in 5-6 hours. Commandant Bobelis said that was technically impossible to do so quickly. He informed the Lithuanian Provisional Government. He presented his plans. The government considered those plans and put them off for a later time, and they weren't adopted. But more time was won.

b) Fact: Burgermeister [mayor] Palčiauskas and commandant Bobelis issued an order on July 10, 1941, for Jews to move to Vilijampolė; the deadline they gave was from July 15 to August 15. In other words, they increased the time won from 5-6 hours to one and a half months [sic, one month].

c) Fact: The testimony of Vilnius Jews. Vilnius was in a different military district and the Vilnius Lithuanian administration wasn't allowed to communicate with the government of the Lithuanian Provisional Government in Kaunas. Jewish affairs were managed in a different way there at the beginning. As Isaac Kowalski testifies, whose memoirs were published by the New York newspaper the Jewish Press, Jews were captured and allegedly sent to work. But no one ever came from "work." At that point Vilnius Jews wanted themselves to live together, to live in the ghetto. Kowalski writes:

"In such circumstances, the Jews had no other choice but to wish to be brought to the ghetto. Ten thousand of our brothers and sisters disappeared without a trace during the month of terror. Everybody expected the same fate.

"Of course, it stands to reason that such a ceaseless pogrom caused the Jews to long for the day when they be driven into the ghetto. They sincerely believed it was the only solution. Perhaps there would be work to do; the people would live together and such atrocities would not take place.

"The long anticipated moment came at dawn, September 6, 1941. The Jews were awakened early in the morning by long whistles and yells from those who came to force us into the ghetto.

"At first no one knew exactly what was going on. Soon it became clear that the time had come to go. That day traffic was stopped for non-Jews.

"All the military and police forces of the Germans and the Lithuanians were mobilized. Germans and Lithuanians were stationed in every courtyard and commanded the Jews to evacuate their homes in 15 minutes.

"It was self-evident that 15 minutes were not sufficient for the aged and the children to get ready. It was impossible to get dressed and take along the bare necessities.

"This was in great contrast to the city of Kovno. There the Jewish population was given a couple of days to move into the ghetto, with a chance to transfer their household goods in wagons and carts. In Vilna they only allowed us 15 minutes to get dressed and get packed. Each person could take only they which he could carry. Being awakened from a deep sleep and rudely driven into the ghetto did not make for organized thinking. The Jews had to get dressed, and grab haphazardly in the little time allowed them. As a result, homes were left in panic, and when they reached the ghetto they lacked the basic necessities." (Isaac Kowalski, *A Secret Press in Nazi Europe: The Story of the Jewish United Partisan Organization*. Jewish Press, January 23, 1970).

This testimony by Kowalsi demonstrated:

(1) That in Kaunas, although the Provisional Government had no direct influence on the fate of the Jews, the ghetto or their annihilation, the people appointed by the government (the mayor and commandant) held the government's position and through their tactics won time and a gentler situation for the benefit of the Jews until the German administration threw them out and set up people reliable to them;

(2) that Vilnius Jews were sent to the ghetto in exactly the same way as the Bolsheviks did in 1940 and 1941, surrounding residential homes early in the morning and ordering them to prepare themselves in a very short time, and taking them away in wagons [trains] which transported them to Siberia or prison. This was done with the Vilnius Jews at a time when the Lithuanian Provisional Government in Kaunas had been liquidated. (Jouzas Brazaitis, *Lietuvos žydų likimas ir laikinoji Lietuvos vyriausybė. Į Laisvę*, 1978, no. 73, pp. 16-27).

8. "What is it that isn't letting you understand that the main activity of the Lithuanian Nationalist Party was to exterminate Jews and in so doing convince Hitler Lithuanians were a nation of the Aryan race deserving of independence? The Lithuanian Nationalist Party is at least as much of a criminal organization as the Nazi Party and the Communist Party."

The following circumstances preclude confirmation of your claims here:

a) The chronicle of the Lithuanian Nationalist Party has an entry for the commemoration held in Berlin in November of 1941 for the Government of the German Reich which says: "The battalions leaving the territory of Lithuania have assigned shameful tasks which disrespect Lithuania and Lithuanians (the shooting and hanging of the Jews and civilian Russian prisoners of Byelorussia). If Lithuanian officers refuse to shoot, they are threatened with being shot themselves. During the executions, only Lithuanian units are photographed and filmed, and the German units during this time go off to the side. The Lithuanian people do not feel they have deserved this sort of humiliation and degradation from Greater Germany as a consequence of

their sincere contribution to easing the march of Greater Germany to the East (Lithuanian Central State Archive, f. R-1520, ap. 1, b. 2, l. 11).

It is also written: "The Lithuanian people do not have sympathy for the Jews, but the order to liquidate the Jews from the territory of Lithuania has also caused a feeling of disgust among the mass of the Lithuanian people. This feeling was intensified by facts heard that many times only the alleged Lithuanian agents of this were filmed and photographed. Lithuanians believe that the Lithuanians Jews who have until now not emigrated could be used successfully as labor for reconstruction work in destroyed Byelorussia and Russia. Lithuanians think the property left behind by Jews fleeing Lithuania could be transferred to the ownership of the Lithuanian nation, although as is now known the commissar of the Šiauliai military district said on August 3 of this year to the leaders and mayors of the district: 'The main rule is that all Jewish property belongs to the Third Reich.'" (Lithuanian Central State Archives f. R-1520, ap. 1, b. 2, l. 12).

b) The Nationalist Socialist Party and the Communist Party of the USSR were the ruling parties in their countries. Neither the Lithuanian Nationalist Party nor the LAF organization were such parties from 1941 to 1944, because Lithuania as a functional state did not exist. From the end of June and in July, 1941, power was concentrated in occupied Lithuania in the hands of the German military administration. At the end of July in 1941 the German civilian administration with General commissar T. A. von Renteln in command took over power.

c) The historian Valentinas Brandišauskas writes: "In the documents of the last legally-functioning organization during the German occupation, the Lithuanian Nationalist Party, there is a patent negative attitude towards the Jews. Item 24 of the 39 questions in the LNP membership form was formulated like this: 'Do you have blood relations with Jews?' And in general only Lithuanians of 'Lithuanian blood (origins)' could be members. Nonetheless, the Nationalists' documents are only declarative because the party which finished establishing itself in February of 1941 was shut down after only a few months, in mid-December. And although individual party members occupied certain posts in the administrative apparatus during the war (for example, P. Kubiliūnas was appointed general advisor for the General Province of Lithuania), they no longer represented LNP policy. (Valentinas Brandišauskas, *Siekiai atkurti Lietuvos valstybingumą (1940 06-1941-07)*, Vilnius, 1996, p. 144).

9. "Leonas Vilutis remembers that the Germans only came to Telšiai on July 10. Doesn't that mean that Lithuanians held complete power until then?"

We don't agree with this claim. It has been established in historical studies that the Germans occupied the city of Telšiai on June 25, 1941. (Arūnas Bubnys, *Lietuvos žydų ir mažieji getai ir laikinosios izoliavimo stovyklos, Holokaustas Lietuvoje*, Vilnius, 2011, p. 139).

The newspaper *Žemaičių žemė* [Land of the Žemaitijans] indicates the same date (*Tik darbu ir laisvę laimėjom* [It Is Only Through Our Work That We Have Won Freedom], *Žemaičių žemė*, July 20, 1941, No. 4, 1,2).

Former Lithuanian State Security employee Jonas Dainauskas testifies that Einsatzgruppe A commander SS brigadenführer Walter Stahlecker responsible for the mass murder of the Jews in the Baltic states visited the Šiauliai district at the end of June/early July: "General Stahlecker, via Šiauliai, was already in Riga on July 4. (Jonas Dainauskas's archive. "Why Is Lithuania Now Accused of Rehabilitating Murderers of Jews?" p. 11).

That a German commandant was resident in Telšiai is witnessed to by the circumstance that the newspaper Žemaičių žemė [Land of the Žemaitijans] printed an appeal by Kaunas III German Economic Kommandatura Telšiai section representative König and Telšiai Agricultural Agency director J. Tautvydas to all the alderman of the Telšiai district.

10. "Why didn't the Telšiai bishopric object that the 'Lithuanian government' was inciting murder in the press? Why did they allow innocent Jews to be tortured and humiliated during the burial of the victims of Rainiai? Why did they absolve the murderers of their sins? How have you investigated the role of the Telšiai bishopric in the crimes of 1941?"

We consider these questions/accusations the most tendentious. There are historical testimonies that the many requests by bishop Vincentas Borisevičius, murdered by the Soviets after the war, led to the priests and residents of bishopric contributing to rescuing Jews. On the list of rescuers of Jews published by the Center (<http://genocid.lt/gelbetojai/titulinis.php>) you will find Telšiai bishop Vincentas Borisevičius and Telšiai bishopric priests including vicar Vladislavas Polonskis of Žemaičių Kalvarija (who rescued at least 4 Jewish families) and Alsėdžiai priest Vladislavas Taškūnas (who not only saved Jews but during public sermon condemned the mass murder of the Jews), who have been decorated for this by the president of the Republic of Lithuania. The criminal case file against bishop Vincentas Borisevičius contains testimonies by Jews from Telšiai about the aid he provided them during the Nazi occupation: "We, the undersigned, the doctors Mausha Aron Blat, Miriam Blat and Dovid Kaplan, resident in Telšiai, testify that: 1. After the Telšiai Jewish ghetto was annihilated, the bishop of Telšiai protected and hid Jewish women who had fled. 2. Telšiai bishop Borisevičius supported Jews who were hiding in villages and at the residences of priests from the Telšiai district parish. 3. Telšiai bishop Borisevičius in July, 1944, helped free from the Telšiai prison our (the Blats's) four-year-old daughter and so saved her from death."

11. "The Nazis simply took hostage those well-known Lithuanians who were easy to capture. The Nazis didn't investigate the prisoners of Stutthof, they considered them honorary prisoners and didn't put pressure on them personally. It is obvious that they weren't enemies of the Nazis, just hostages taken to punish the Lithuanian nation."

Some of these statements are false, some are only partially true and, in our opinion, are used tendentiously to belittle the imprisonment of Jonas Noreika and other Lithuanians at the Stutthof concentration camp.

The former general advisor for administrative control, S. Puodžius, whom you call a proponent of the extermination of the Jews, died in the Stutthof concentration camp on April 14, 1943, lasting there a mere three weeks. On April 18, 1943, Polish medic Kazik of the camp hospital's infectious disease department, beat to death Marijampolė Girls' Gymnasium director Zigmas Masaitis, suffering from intestinal disease. The next day (April 19) Algirdas Tumėnas, making the sign of the Cross and asking for others to bid farewell to his brother and fellow travellers, passed from life. On April 20 the attorney Petras Kerpė died. Jonas Noreika was arrested by the Gestapo on February 23, 1943, and taken to the Stutthof concentration camp; he survived there for more than three months until May 31, 1943, when the surviving Lithuanian prisoners were told they would be called honorable prisoners (Ehrenhäftlinge) from then on. (Bubnys, A., *Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944)*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, pp. 287-292).

Your statement that the Lithuanians imprisoned at Stutthof concentration camp "were not enemies of the Nazis, but simply hostages taken to punish the Lithuanian nation" demonstrates an essential error of logic: for what reason did the Nazis need to punish Lithuanians and why did they select the "non-enemy" Jonas Noreika as a hostage?

We suggest you read Balys Sruoga's book *Dievų Miškas*. He was a prisoner at Stutthof and the book has been translated into English [Forest of the Gods].

12. "The mass murders in Plungė and Telšiai are not listed in Einsatzkommando 3 commander Jäger's report, neither in the court testimonies of the Tilsit Einsatzkommando who murdered the Jews near the Lithuanian border."

Plungė and Telšiai are not mentioned in that report because they were under the jurisdiction of Einsatzkommando 2, not Einsatzkommando 3.

13. "A. Pakalniškis writes that 'during those days of horror it seemed as if there were no Germans in Plungė. Meanwhile, Plungė was governed by a small group of Lithuanian officers with commandant Jonas Noreika at their head."

In an article dedicated to the controversies around Noreika's biography we have presented our reasoned opinion why this claim by Pakalniškis is untrue. (Alfredas Rukšenas, *Jono Noreikos -- Generolo Vėtros biografijos kontraversijos, Genocidas ir Rezistencija*, 2016, No. 1(39), pp. 39-62). One must also note that a German commandant also resided in Plungė. There is a news item in the newspaper *Žemaičių žemė* [Land of the Žemaitijans] (No. 6, 1,2, July 30, 1941) about a meeting ["manifestation" in the original] where the local LAF commander lieutenant Alimas and the local German commandant participated.

14. "Noreika and Alimas led the Manifestation of Joy in Plungė on July 27, 1941, two weeks after the total extermination of all Jews."

This celebration is unconnected with the Holocaust. The newspaper *Žemaičių žemė* [Land of the Žemaitijans] (1.2, July 30, 1941) mentions Noreika and Alimas participated in the Manifestation of Joy which took place in Plungė on July 27, 1941. This was a holiday celebrating the liberation of Lithuania from the Bolsheviks and expressed support for the Lithuanian Provisional Government.

As the Germans' intentions not to recognize the Provisional Government became ever more clear, and after the German-inspired attempt to topple the Provisional Government on July 23 and 24,, events to support the Government were held at other Lithuanian locations as well.

Noreika and Alimas's connection to the mass murder in Plungė is discussed in an article published in the publication "Genocidas ir Rezistencija" (Alfredas Rukšenas, Jono Noreikos -- Generolo Vėtros biografijos kontraversijos, *Genocidas ir Rezistencija*, 2016, No. 1(39), pp. 39-62).

15. "Jonas Noreika knew of the Germans' plans because at the beginning of the war German spies took him to a meeting in Klaipėda whence he returned with permits to carry a weapon and with the knowledge the Nazis would not allow Lithuania to be independent. In that case, why serve the Germans?"

In 1940 and 1941 Lithuanian anti-Soviet resistance movement members saw Germany as an aide which could be used in aspiring to restore independence. This is how Noreika saw it as well. The Center does not know of information that "Noreika returned with the knowledge the Nazis would not allow Lithuania to be independent."

16. "Why haven't you investigated what Noreika published, and the consequences of that?"

During the period of German occupation, i.e., summer and fall of 1941 [sic], the newspaper *Žemaičių žemė* [Land of the Žemaitijans] was published in Telšiai. One of the features of this newspaper was that authors were not indicated in the articles published. Therefore it is very difficult to establish what Noreika himself did or did not publish. On the other hand, all of the Lithuanian press was controlled by the Nazi occupational regime at that time. We believe that the main reasons for mass murders in the Telšiai district in late June and early July of 1941 were not connected with the *Žemaičių žemė* newspaper, which contained no calls to murder Jews, but with Einsatzgruppe A's Einsatzkommando 2 and orders given by Himmler to the commanders of Einsatzgruppen A, B, C and D and their units on the eve of war with the Soviet Union.

17. "How many Lithuanians were shot during Noreika's leadership of the Telšiai LAF?"

Your question has to be considered in the wider historical context. When the uprising began in Lithuania in June of 1941, the partisan insurgents undertook military hostilities against withdrawing Red Army troops and sought to punish people of different ethnic backgrounds (not just Jews) who had served the Soviet occupational regime. When the uprising ended (the end

date is considered June 28, 1941), the prosecution of supporters of the Soviet regime and Red Army troops left behind was continued by the Lithuanian government institutions restored during the uprising. We believe captain Jonas Noreika was involved in this activity in late June and early July, 1941. On July 25, 1941, Telšiai district head A. Ramanauskas and Telšiai district LAF organization commander Jonas Noreika wrote to the chiefs of the police departments and LAF command centers of the Telšiai district about the special nature of prosecuting people in this category: "All arrests of a political nature are made by police organs on site (chiefs of departments make these arrests in the rural districts). Police department chiefs and other local police officers investigate reports received and are ordered to make quotas. Local police organs decide whether to hold a suspect (if there is basis for doing so), so they present their quota of arrests to the chief of the Telšiai criminal police (may be presented with the arrestee or without. In the latter case the detainee may be left in the jail of the rural district). **It is strictly forbidden to issue or carry out death sentences by local initiative.** In transporting arrestees one must preclude possibilities for escape, and reports that "the arrestee was shot trying to flee" will be investigated thoroughly. Criminal charges will be brought for any kind of deviation from the rules. All quotas and investigations of Communist Bolsheviks and their accomplices may not be kept in local police organ archives, and both quotas in which the detainees are released and those of arrestees must be sent to the chief of the Telšiai criminal police. The chief of Telšiai criminal police decides the future legal course of all quotas of a political nature received. (LAF Telšiai headquarters commander captain Jonas Noreika, Telšiai district head Ramanauskas, July 25, 1941, letter to Telšiai district police department chiefs and LAF command centers, Lithuanian Central State Archive, f. 1075, ap. 2, b. 19, l. 35).

Who were these people arrested by Telšiai district police officers and LAF members? We can present this fact as an example. Telšiai security police official Povilas Abramavičius (named in the source as lieutenant deputy chief, most likely the temporary acting chief) detained Mina Abelienė-Volfsonaitė in the town of Rietavas on June 27, 1941, on suspicion she was a member and active figure in the Communist Party. It was decided to hold the detainee in the jurisdiction of the Telšiai district commandant until the case was investigated (Resolution no. 1, June 27, 1941, Lithuanian Central State Archive f. R-1441, ap. 2, b. 1, l. 4). The court martial in Telšiai acting in the name of the Republic of Lithuania considered the case against Mina Abelovienė [sic, she was Abelienė-Volfsonaitė above] and other people charged under articles 51 and 453 of the criminal statute and point 14§6 of the rural district [?] law and issued this verdict. Mina Abelovienė, daughter of Efraimas 950 years old); Justinas Kazluškas, son of Jonas (31 years old); Edmundas Atkočiūnas, son of Kazys (31 years old); Vladas Žiulkus, son of Juozas (42); Halina Šaulienė, daughter of Jurgis (22); Stasys Ubartas, son of Leonas (32); Aldona Tenisonienė, daughter of Juozas (42); Stasys Dumbrasukas, son of Jonas (33); Aleksandras Zelba, son of Juozas (61); Zigmantas Daukontas, son of Juozas (43); Pranas Juknas, son of Pranas (40) and Aleksas Stilikas, son of Dimitrijus (27) were found guilty under I § of the law "To punish participants and their collaborators of organizations formed in occupied Lithuania or foreign countries," and sentenced the death penalty by firing squad and consequences defined in

article 28 and part 1 of article 29 of the criminal statute. Vladas Varanavičius was found guilty under § I of the same law and in applying article 53 of the criminal statute was sentenced to ten years' imprisonment and hard labor as well as punishments defined in articles 28, 29 and 30 of the criminal statute. Items of evidence were left in the case-file. Court costs were divided up to the convicts equally and reasonably. Following the trial, Mina Abelovienė, Justinas Kazluškas, Edmundas Atkočiūnas, Vladas Žiulkus, Halina Šaulienė, Stasys Ubartas, Stasys Dumbrasukas, Aleksandras Zelba, Zigmas Daukantas [sic, was Daukontas above] and Aldona Tenisonienė submitted requests for mercy to the Telšiai headquarters of the LAF which were rejected. Requests for mercy by Pranas Juknas and Aleksas Stilikas were not rejected and their death sentences were changed to imprisonment for life with hard labor (Verdict of court martial in Telšiai on July 19, 1941, Lithuanian Central State Archive, f. R-1441, ap. 1, b. 13, l. 9). It's a possibility that one of the people who considered the requests for mercy was captain Jonas Noreika. The prosecutor wrote to the head of the prison on July 7, 1941: "Please turn over those to be shot to the protection of the arriving unit of sharpshooters" (Prosecutor's letter to the head of the prison, July 20, 1941, Lithuanian Central State Archive, f. R-1441, ap. 1, b. 13, l. 9 a.p.).

We believe that the Lithuanian administration reestablished during after the uprising in June of 1941, which considered itself the administration of independent Lithuania, had the right to prosecute people who worked with the regime during the Soviet occupation, a regime which should be considered the consequence of the illegal occupation and annexation carried out by the Soviet Union in the summer of 1940 and responsible for the mass murder of inhabitants (over 31,000 people became victims of the Soviet genocide in 1940 and 1941 (Arvydas Anušauskas, "Sovietinis genocidas ir jo padariniai" [Soviet Genocide and Its Consequences])).

It was the Lithuanian administration's misfortune that the Nazi occupational government did not recognize the independence Lithuanians declared in Kaunas on June 23, 1941, and the Lithuanian Provisional Government, and that the Lithuanian Provisional Government was forced against its will to halt its operation on August 5, 1941. We don't consider the aforementioned court martial verdict as a fact linked to the Holocaust. On the contrary, it was based on the law "To punish participants and their collaborators of organizations formed in occupied Lithuania or foreign countries."

18. "In your finding you admit that Jonas Noreika committed criminal activity in contributing to the legal prosecution of people who collaborated with the Soviet occupational regime in 1940 and 1941."

You are mistaken: we do not consider this activity by Jonas Noreika to be criminal, it is legal for the reasons explained above.

19. "Where have you listed all the LAF members under the command of Jonas Noreika, their activities and their crimes?"

We haven't listed the LAF members under Jonas Noreika's command. It is impossible to compile objective lists because the original documents of the LAF organization in Telšiai haven't survived. The criminal case files at the Lithuanian Special Archive as a source don't allow for the compilation of objective lists.

20. "Why don't you describe the brutality of the Lithuanian torturers and the innocence of the Jewish victims?"

You can decide on how we understand the behavior of Lithuanians and the Jewish victims based on the entirety of articles published by the Center on the topic of the Holocaust. You can find works by the Center on this topic at the internet page www.genocid.lt

21. "Noreika, concerned about his future, betrayed the Lithuanian Activist Front. Klemensas Brunius told the Soviets Jonas Noreika was the main leader of the Lithuanian Nationalist Party in the Telšiai district."

The information from Klemensas Brunius has to be viewed in the context of historical sources and historiography.

Several important circumstances raise doubts regarding Jonas Noreika's betrayal:

a) he was repressed by both the Nazi and Soviet occupational regimes.

b) after being imprisoned at Stutthof, he didn't choose to emigrate to the West, rather he chose to continue to fight for Lithuanian freedom, knowing he was risking his life. And that's what happened: he was arrested and interrogated about his resistance activities by the Soviets. On November 20 to 22, 1946, the court martial of the Vilnius garrison found Jonas Noreika guilty under article 58-1 A of the criminal code of the Russian Soviet Federated Socialist Republic and sentenced him to death by firing squad and the confiscation of all his property (Lithuanian Special Archive, f. K-1, ap. 58, b. 9792/3, t. 1, l. 149-150, t. 4, l. 200-222, 261-265, s. b., l. 148-153). The sentence was carried out in Vilnius on February 26, 1947 (Severinas Vaitiekus, "Tuskulėniai: egzekucijų aukos ir budeliai (1944-1947)" [Tuskulėniai: Victims of Execution and Executioners], Vilnius 2002, p. 246).

22. "The Telšiai insurgents weren't disarmed as they were elsewhere in Lithuania. They kept their arms until January 1, 1942. Nazi Germany doesn't even mention anywhere the list of Lithuanian self-defense units Telšiai district chief Ramanauskas announced on February 6, 1941. Where do you define responsibility for these units?"

This argumentation is not connected with historiography on the topic of research of Lithuanian self-defense units. One of the aspirations of members of the resistance movement during the June Uprising was to restore the order which prevailed in Lithuania before the Soviet occupation. The Lithuanian Provisional Government was constituted on June 23, 1941, in Kaunas and the Vilnius City and District Committee was formed in the city of Vilnius. These were the highest

Lithuanian government institutions. One of their tasks was to reestablished the Lithuanian military as it was during independence. Two centers for the reestablishment of the Lithuanian military formed: Vilnius and Kaunas. Lithuanian Provisional Government national defense minister Stasys Raštikis writes in his memoirs the Germans didn't allow the Government to even raise the question of restoring the military. Instead of the military, only local self-defense police units were allowed (Stasys Raštikis, "Lietuvos likimo keliais" [On the Roads to Lithuania's Destiny], Kaunas 1996, vol. 4, p. 341). Lithuanians exploited this believing the battalions would in the future become the kernel of the military of independent Lithuania. The Lithuanian self-defense battalions were the largest, most permanent and longest-lived Lithuanian military formations during the Nazi occupation. The historian R. Zizas confirms there were 26 battalions formed in which 12,000 to 13,000 men served (R. Zizas, "Lietuvių savisaugos (apsaugos) batalionų karių nuostoliai Vokietijos ir SSRS karo metu (1941-1945)" [Losses among Soldiers of the Lithuanian Self-Defense (Security) Battalions during the German-Soviet war (1941-1945)], Military Archive, Vilnius, 2004, vol. XIX, pp. 196-197).

23. "Hundreds of documents from the Telšiai district chief Augustinas Ramanauskas and the mayor of Telšiai show Lithuanians themselves, without Germans, arrested Jews, set up ghettos, took Jews out of them by their own orders and brought them back in again, and divided up their property while they were still alive."

We consider this characterization tendentious. The original of all orders for discrimination against Jews, ghettos and property should be linked to German occupational government institutions. The initiative for discrimination against Jews in late June and July, 1941, should be connected to the German military administration, and from the end of July, 1941, with the German civilian administration, i.e., with the activity of Hans Gewecke, commissar of the Šiauliai military district to which the district of Telšiai belonged.

24. "In your finding you base your conclusions on the priest Povilas Pukis who says Noreika in general was the commandant of the city of Plungė, but you weren't prepared to cite his actual words: 'Noreika worked together with Alimas at the kommandatura.' This agrees with the recollections of Pakalniškis who said Noreika worked at the kommandatura and ordered the Jews of Plungė murdered. In your finding you say Povilas Alimas, the commander of the Plungė LAF subordinate to Telšiai district LAF commander Noreika, organized the shooting of the Jews and transporting them to Kaušėnai."

We have presented the reasons why we don't believe Noreika was the commandant of Plungė and that he wasn't the initiator or organizer or participant in of the mass murder at Kaušėnai on July 12 and 13, 1941, in an article on the controversies surrounding Noreika's biography (Alfredas Rukšenas, "Jono Noreikos--Generolo Vėtros biografijos kontraversijos" [Controversies in the Biography of Jonas Noreika, aka General Vėtra], *Genocidas ir Rezistencija* [Genocide and Resistance], No. 1 (39), pp. 39-62).

Povilas Alimas did not himself organize mass murders. The main initiators and organizers of the mass murder at Kaušėnai were the Nazis who recruited Povilas Alimas for their own purposes, the implementation of the tasks of the Third Reich in connection with the Jewish genocide.

25. "Prosecutors in West Germany weren't sure which Germans were responsible for the mass murder of the Jews in Plungė and more generally in the Telšiai district, so they asked the USSR for help from 1967 to 1970. Soviet security forces investigated and found that unit commander Stanislovas Lipčius and his deputy Povilas Alimas were in charge of the mass murder of the Jews of Telšiai, and that only ū Germans participated in the mass murder of the Jews of Telšiai. This agrees with Stahlecker's account that the Einsatzkommando 3 unit alone (about 30 soldiers) were responsible for the Šiauliai military district and managed to kill 42,000 Jews."

We have already written that members of German repressive structures initiated, organized and commanded the mass murders at Kaušėnai village in the Plungė rural district of the Telšiai district, and that they were carried out by Povilas Alimas with members of his unit. This is what the German historian Christoph Dieckmann also believes (Christoph Dieckmann, *Deutsche Besatzungspolitik in Litauen 1941-1944*, Göttingen, 2011, vol. 2, pp. 854, 860).

Before the war there was a plan for the military administration and German political structures to work together during the period of military administration in occupied Lithuania. Chief of the supreme command of the Wehrmacht Wilhelm Keitel said in one part of orders he issued on March 13, 1941: "The SS Reichsführer in preparing military operations for political governance carries out special assignments issued by the Führer which arise from the struggle between two opposing political systems and which should solve everything in a final way (aus dem endgültig auszutragenden Kampf). Within the limits of these assignments, the SS Reichsführer operates completely independently at his own discretion. The SS Reichsführer insures that n carrying out his assignments operations are not hindered. The supreme leadership of the military and the SS Reichsführer work out the details directly between themselves" (Hans Buchheim, Martin Broszta, Hans-Adolf Jacobsen, Helmut Krausnick. *Anatomie des SS-Staates*, Munich, 1994, pp. 478-479).

During the period of German occupation (1941-1944) in the event of disobedience by Lithuanians (if Povilas Alimas had refused to follow the orders of Einsatzkommando 2), there was the possibility to employ German armed forces located in Lithuania to punish disobedience. There would have been sufficient of these forces to punish not just Povilas Alimas and his unit, but also the entire Telšiai LAF organization.

We base this assertion on the following historical circumstances:

a) After the Nazis occupied Lithuania at the end of June in 1941, it became subordinate to the military administration of the Baltic states which was commanded by commander of the military behind the front lines general K. von Roques. Until July 17, 1941, the general's headquarters were in Kaunas, and moved to Riga after that. The main task of the military administration was to

maintain calm and order. The military administration was forbidden to consider more important political issues. The western part of Lithuania was under the command of the 821st Northern Army group's battlefield kommandatura in Kaunas which was initially commanded by major general Pohl. The Kaunas kommandatura commanded the 609th (Kaunas) and 307th (Šiauliai) security battalions. Eastern Lithuania and districts in neighboring Byelorussia were occupied by the 403rd division of the Central Army group under the command of Wolfgang von Dittfurth. The 749th (later becoming the 814th) battlefield kommandatura was established in Vilnius. From the end of August, 1941, all Lithuanian territory was under the command of security sector commandant Pohl. On November 1, 1941, he was replaced by former German military attaché to Lithuania Emil Just. He was under the command of Ostland supreme army command lieutenant general Friedrich Brämer who was resident in Riga. Kommandaturas operated in smaller Lithuanian cities. There were 12 officers and 40 petty officers as well as privates who served at the battlefield kommandatura, and local kommandaturas had between 2 and 3 officers and 12 to 20 infantrymen. In larger cities battlefield kommandaturas had 1 or 2 security battalions, while local kommandaturas had a company. The battlefield kommandaturas had groups of gendarme and battlefield secret police under their command. They were commanded by the heads of intelligence of the kommandaturas. Additional Wehrmacht units were assigned for guarding prisoners of war. The military agencies were responsible for maintaining public order and providing security, guarding military sites and railways and fighting partisans and saboteurs behind the lines. Occupied Lithuanian territory was administered by the military administration until the civilian administration was introduced on July 25, 1941. The Wehrmacht kommandaturas were in charge of almost all military and civilian affairs. People were taken hostage, civilians and POWs were shot, state and cooperative stores were looted, prices and currency exchange rates were fixed, buildings and homes were occupied, horses and food supplies were seized and curfews set all by order of the military commandants (Arūnas Bubnys, "Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944 m.)" [German Occupied Lithuania (1941-1944)], Vilnius 1998, pp. 71-72).

The German historian Christoph Dieckmann says during the period of German military administration in Lithuania there were the 207th, 281st, 285th and 403rd security divisions of the Northern and Central Armies groups behind the front line along with the 2nd, 65th, 105th and 131st reserve police battalions. From mid-July the 11th and 323rd reserve police battalions also operated. Also in Lithuania was the platoon Nord under the command of the superior SS and police commander (Rußland-Nord) with the 53rd, 319th and 321st police battalions. There were also units of the German Security Police and SD Einsatzgruppe A and B. Over time the deployment of these units shifted (Christoph Dieckmann, "Deutsche Besatzungspolitik in Litauen 1941-1944, Göttingen, 2011, vol. 1, p. 285).

b) In retaliation for the killing of several German soldiers, the German military shot 40 inhabitants of Ablinga in the Kretinga district. On June 23, 1941, German military units disarmed a unit of insurgents commanded by reserve lieutenant Meškėlis and shot 42 of the men

from the unit on the banks of the Nemunas River. Only one survived who suddenly dived into the river. The murdered Lithuanian insurgents were buried at the Alytus and Rubonys cemeteries. The same day German soldiers shot the priest Paulavičius and vicar pries Mazurkevičius in Alytus because Red Army soldiers hiding in the church shot two German soldiers. The violence of the German army didn't stop the next day. A number of civilian residents of Alytus were shot on June 24 for shooting at German soldiers. During the first days of the war German soldiers murdered innocent residents at a number of locations: Kudirkos Naumietis, Suvalkų Kalvarija, Mariampolė, the villages of Verstaminai and Kirceliškė in the Lazdijai district, in Tauragė and in Kretinga (Arūnas Bubnys, "Vokiečių okupuota Lietuva (1941-1944 m.)" [German Occupied Lithuania (1941-1944)], Vilnius 1998, pp. 69-70).

c) Officials of the German occupational regime threatened sanctions against members of Lithuanian units who refused to carry out orders. In early July, 1941, during the mass murder of Jews at the Seventh Fort in Kaunas TDA battalion 1st company commander captain Bronius Kirkila told unit commander junior lieutenant Jonas Plungė if they didn't shoot the Germans would shoot them (Jonas Plungė's letter to the chief of the Lithuanian Soviet Socialist Republic KGB interrogations section, March 4, 1979, Lithuanian Special Archive, f. K-1, ap. 58, b. 47745/3, t. 2, l. 51-52). Lieutenant Z. Kemzūra, former commander of the 1st company of the 2nd Auxiliary Police Service (under the command of major Antanas Impulevičius), said: "I was opposed to the mass shootings of the Jews and in Slutsk I told one German officer we didn't want to shoot. Then the officer threatened to shoot me with a pistol" (Zenonas Kemzūra interrogation protocol of September 30, 1961, Lithuanian Special Archive, f. K-1, ap. 58, b. 47386/3, t. 1, l. 195). Self-defense forces member Stasys Nėnius said refusal to shoot Jews at the Seventh Fort in Kaunas could mean the soldier was shot or put in prison (Cross-examination protocol of S. Nėnius and J. Baranauskas of September 2, 1947, Lithuanian Special Archive, K-1, ap. 58, b. 9592/3, l. 171 a.p.). Former self-defense forces member Juozas Surmas remembers that a Lithuanian soldier who refused to shoot victims was killed during mass murder operations at the Mickevičius valley in Kaunas (Interrogation protocol of J. Surmas of July 11, 1946, "Masinės žudynės Lietuvoje (1941-1944)" [Mass Murders in Lithuania 1941-1944], Vilnius 1965, vol. 1, p. 268).

26. "Rukšėnas mentions P. Alimas and B. Juodikis, members of the Žemaičių žemės [Land of the Žemaitijans] delegation led by Noreika, but fails to mention they were the organizers of the mass murder of the Jews."

Alfредas Rukšėnas's article on the controversies in the biography of Jonas Noreika clearly talks about Povilas Alimas as a participant in the mass murder of Jews at Kaušėnai village in the Plungė rural district on July 12 and 13, 1941. B. Juodikis is not mentioned because the article is about what Jonas Noreika did and didn't do during the mass murder, not about Juodikis (Alfредas Rukšėnas, "Jono Noreikos--Generolo Vėtros--biografijos kontraversijos" [Controversies in the Biography of Jonas Noreika, aka General Vėtra], Genocidas ir Rezistencija, 2016, No. 1 (39), pp. 53-55).

27. "Bubnys in his book mentions P. Alimas and B. Juodikis as members of the uprising, but again suppresses their criminal acts."

During the preparation of the book the task of researching the relationship of the uprising with the Holocaust was not raised. Your observation would be correct in the event this task had been set but was unfulfilled.

Teresė Birutė Burauskaitė, general director

[unsigned]

Alfредas Rukšėnas, tel. (8-5) 266 1519, email alfredas.ruksenas@genocid.lt

Dalius Egidijus Stancikas, tel. (8-5) 275 1266, email dalius.stancikas@genocid.lt